

NEMESIS

Tijdschrift over Vrouwen en Recht

JÁARGANG 3 MEI/JUNI 1987

nummer
3

▶ **DAT KIND IS ZIEK, DAT IS GEK,
DAT MOET UIT HUIS**

INCESTSLA: HOFFER AAN HET WOORD

▶ **POSITIEVE DISCRIMINATIE: CARNAVAL!**

▶ **SEXEDISCRIMINATIE:**

EEN PROBLEEM APART

LONEN VOOR LANGGESTRAFTE VROUWEN

**VERMOGENSRECHT
IN BUITEN-HUWELIJKSE RELATIE**

NEMESIS

*And thou, who never yet of human wrong
Left the unbalanced scale, great Nemesis!*

(Byron) Childe Harold's Pilgrimage, Canto IV

INHOUDSOPGAVE

Nemesis 1987 nummer 3

VAN DE REDACTIE

- 111 Karin van Elderen, **Niet van de redactie**

ARTIKELEN

- 112 Jet Isarin, **Dat kind is ziek, dat is gek, dat moet uit huis.**
Een incest-slachtoffer aan het woord
- 121 Tineke van Vleuten, **Sexediscriminatie: een probleem apart**
- 127 Anneke van Baalen, **Positieve discriminatie.**
Een carnavaleske eis
- 134 Bernadette de Wit, **De feministische hang naar veiligheid**

REPLIEKEN

- 138 Titia Loenen, **Politievrouwen in Noord-Ierland**
- 139 Mr. J.M.C.M. Smarius en
mr. C.A.M. Smarius-Dunselman,
Reactie op 'Meisjes randen jongen aan'

KRONIEKEN

- 139 **Arbeidsrecht**, Len Andringa
- 144 **Relatievermogensrecht**, Wendelien E. Elzinga
- 146 **Europees recht**, Elies Steyger
- 148 **Strafrecht**, Taru Spronken

151 BERICHTEN

153 OVERGENOMEN

Redactie:

Len Andringa, José J. Bolten, Loes Brúnott, Dorien Pessers, Heikelien Verrijn Stuart, Mieke Vosman, Karin van Elderen (illustraties en strip).

Medewerkers:

Gabi van Driem, Jeannette Ebbens, Wendelien Elzinga, Els van Eijden, Jenny Goldschmidt, Nora Holtrust, Ineke de Hondt, Jet Isarin, Yvonne Konijn, Catelene Passchier, Sacha Prechal, Selma Sevenhuijsen, Taru Spronken, Jutien van der Steen, Elies Steyger, Tineke van Vleuten.

Redactiesecretariaat:

Heikelien Verrijn Stuart - redactie-secretaris, Marijke Hageman - redactie-medewerkster, Keizersgracht 410, 1016 GC Amsterdam, tel. 020-271181.

Abonnementen:

verschijnt zes maal per jaar.
Een abonnement geldt voor een gehele jaargang. Een abonnement wordt automatisch voortgezet, tenzij het abonnement voor 1 december schriftelijk is opgezegd. U ontvangt dan een bewijs van opzegging.

Nemesis:

Nemesis is een uitgave van de Stichting Ars Aequi, is onafhankelijk van de juridische uitgeverijen en heeft geen winstoogmerk. Auteursrechten voorbehouden.

Abonnementenadministratie:

Administratie Ars Aequi,
Postbus 1043, 6501 BA Nijmegen,
tel. 080-224441.

Prijzen:

Abonnementen f 45,- per jaar. De eerste jaargang (september 1984-december 1985) bevat 8 nummers en kost f 47,50. Oude jaargang (6 nummers) f 40,-. Losse nummers f 9,50 (excl. verzendkosten).

Aanbevolen citeerwijze:

Nemesis 1985 nr. 1, pag. ...

Omslagontwerp en lay-out:

Fenna Westerdiep.

Advertenties Nemesis:

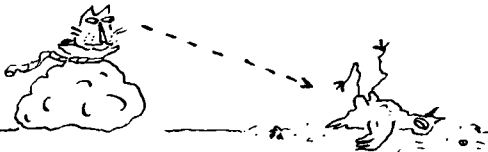
voor de opgave van advertenties en voor tarieven, contact opnemen met Ars Aequi, tel. 080-516298.

Niet van de Redactie

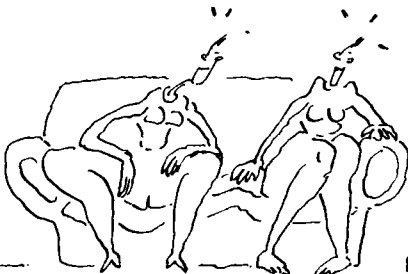
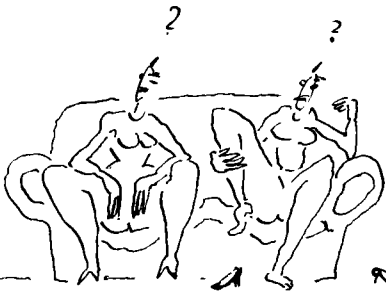
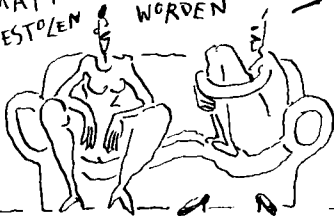
© 1987
 ⊗ LBG10

POSITIEVE
 DISCRIMINATIE
 IS EEN KAT IN DE
 ZAK.

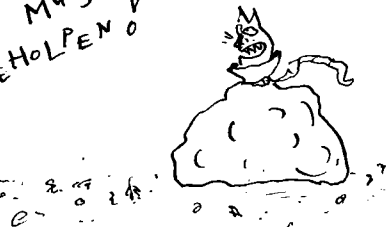
JA, EEN
 DOOIE MUS!

DIE MANNEN ROEPEN EN DIE MET
 HELE ROTTIGE MANSCHAPPIJEN
 ZIJN MAFFIA PRAKTIJKEN KUNNEN
 ME GESTOLEN WORDEN — WAT JE ZEGT!

ZIE ZO,
 HEB IK JULLIE TOCH
 MOOI VAN DIE
 DOOIE MUS
 AFGEHOLPEN!

'DAT KIND IS ZIEK, DAT IS GEK, DAT MOET UIT HUIS'

Een incest-slachtoffer aan het woord

Na verkrachting en aanranding hebben justitie, hulpverleners en media een nieuw issue om hun eigen legitimiteit mee te bewijzen: *Incest*.

Hulpverleners en justitie vechten over de net ontdekte prooi. Het incestslachtoffer. Volgens de huidige minister van Justitie hebben politie en justitie de slachtoffers nodig voor een goede opsporing. Als slachtoffers zich niet bij de politie melden schaadt dat het politiewerk. Alsof de opsporing een doel in zichzelf is.

De vraag die zou moeten worden gesteld is: *welk belang heeft een incestslachtoffer bij het doen van aangifte*, en niet: *welk belang heeft het justitieapparaat bij aangifte*.

De Hulpverleners lijken niet alleen bezig te zijn hun klantenkring te vergroten, maar ook de gezinsideologie te versterken over de hoofden van de incestslachtoffers heen.

Jet Isarin ging praten met Jolanda, het slachtoffer van incest, de gezinsmoraal, de christelijke moraal, de hulpverlening en de justitie.

Zij brachten de achterkant van de moderne beschaving in beeld...

1967

Nederland is in beroering. De stadsjeugd komt in opstand tegen de autoriteiten. Het gezin, het onderwijs, het leger, de politie en de politiek worden bekritiseerd en getreiterd. De commune dient zich aan als nieuwe samenlevingsvorm, het gezin heeft afgedaan. Jongeren slapen op de Dam en in de hal van het Amsterdamse Centraal Station, hippies regeren in het Vondelpark. Er wordt geprotesteerd tegen de oorlog in Vietnam, een staatshoofd wordt uitgemaakt voor oorlogsmisdadiger. Harde politie-optredens en dreigende bestuurscrises zijn aan de orde van de dag. De rechterlijke macht laat zich niet ringeloren door de opstandige jeugd; wegens het uitdelen van krenten en het zingen bij het Lieverdje op het Spui worden onvoorwaardelijke gevangenisstraffen opgelegd. In Engeland wordt door David Cooper het begrip 'anti-psychiatrie' geïntroduceerd en ook in de Nederlandse hulpverlening begint iets te rommelen. In Leiden experimenteert het Medisch Opvoedkun-

dig Bureau met een cliëntvriendelijke, laagdrempelige en democratische werkwijze, tot ongenoegen van de autoriteiten. In de zwakzinnigenzorg wordt een poging gedaan op een menselijke manier om te gaan met de pupillen; de basis voor de affaire-Dennendal wordt gelegd.

Het zijn de roerige jaren zestig, jaren waarop nu zo vaak nostalgisch wordt teruggekeken. Het is de tijd van de generatiekloof, de seksuele revolutie, de ludieke provocaties, de bezettingen en de protestdemonstraties. Het is de tijd van repressie en verontrusting. In 1966 schreef de Libelle:

'De Provo's hadden de afgelopen maanden niet over gebrek aan belangstelling te klagen. Van een lachwekkend groepje langharige, groezelige dwazen provoceeden zij zich via het huwelijk van de kroonprinses (en) de ordeverstoringen in Am-

* Jet Isarin is schrijfster van het boek *Eigenwaan, psychiatrie als paradox*, SUA 1984, en studeert filosofie aan de Universiteit van Amsterdam.

sterdam (...) tot landelijk nieuws. En menig ouderpaar met opgroeiende kinderen zal met ons hebben gedacht: Hoe zijn die kinderen zover gekomen? Hadden ze dan geen ouders? Kregen zij geen opvoeding?'¹

In het Groningse Bedum wordt op 1 december 1967 Jolanda geboren. Zij zal van het revolutionaire elan maar bitter weinig merken. Haar leven speelt zich af binnen de muren van gezin en kerk, muren die niet wankelen door de provocaties van langharig tuig. Jolanda is het eerste kind van gereformeerde ouders. Zij groeit op in de vertrouwde nabijheid van hemel en hel, God en de duivel. Elke zondag gaat ze met haar ouders naar de kerk.

1972

De tweede feministische golf spoelt over de Nederlandse samenleving. Vrouwen eisen het recht op over eigen lijf en leven te beslissen, het persoonlijke blijkt politiek te zijn, de legalisering van abortus en de socialisatie van kinderopvang zijn belangrijke strijdpunten. Het traditionele gezin is aan kritiek onderhevig.

De 'Cliëntenbond in de Welzijnszorg' streeft net een jaar naar een kwaliteitsverbetering van de geestelijke gezondheidszorg. In psychiatrische inrichtingen verheffen de eerste patiëntenraden voorzichtig hun stem. Onder invloed van deze ontwikkelingen en de publikatie van Corrie van Eijks *Laten ze het maar voelen* besteden de media ineens ruim aandacht aan de psychiatrie. De publiciteit leidt tot een stroom van reacties; misstanden blijken meer regel dan uitzondering te zijn.

Nederland is in beweging. Maar in de meeste gezinnen gaat het leven gewoon door. Het gezin De V. is verhuisd naar Wierden. Mevrouw De V. is er onderwijzeres en organiste van de gereformeerde kerk. Meneer De V. is adjunct-directeur van een lyceum, koorbegeleider en ouderling: hij heeft 'opzicht over de gemeente, handhaaft er de tucht en ziet toe op de leer' (Van Dale, 1984). Jolanda is vijf jaar oud. Elke zondagochtend gaat zij samen

met haar vader onder de douche. '*Je moest namelijk schoon zijn voor de kerk.*' Ze denkt dat 'het erbij hoort' als ze elke zondagochtend door haar vader wordt aangerand. '*Ik vond dat toen niet raar*', zegt ze nu.

1973

Het kabinet-Den Uyl treedt aan. Voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis is er een linkse meerderheid, voor het eerst moeten de confessionelen genoegen nemen met een minderheidspositie.

De Cliëntenbond gaat zich hoe langer hoe meer richten op de individuele en algemene belangenbehartiging van patiënten uit de intramurale geestelijke gezondheidszorg. Evelien Paull publiceert *In het land der blinden*, het verslag van 'een martelgang door de psychiatrie'. Zij is de eerste die schrijft dat ze als patiënte sexueel misbruikt is door haar behandelend psychiater. De 'Gekkenkrant' ziet het levenslicht en gaat functioneren als schakel tussen de gesloten inrichtingswereld en de 'normale' samenleving; de brieven en noodkreten van psychiatrische patiënten bereiken via dit medium een vrij breed publiek.

Het gezin is nog steeds een onneembare vesting, tenzij het van binnenuit door één der gezinsleden wordt opengebroken. Jolanda is daarvoor te jong. Als haar moeder voor een bevalling in het ziekenhuis in Almelo ligt, blijft zij thuis met haar vader en een broertje. Jolanda moet bij haar vader in bed gaan liggen. Zij moet hem strelen. Hij stopt een doek in haar mond en verkracht haar. '*Dat deed ontzettend pijn, maar door die doek in mijn mond kon ik niet gillen.*' Vader De V. dreigt Jolanda te zullen vermoorden als ze 'het' aan haar moeder vertelt.

Jolanda zwijgt.

1973-1977

Het JAC, dat in 1970 is opgericht, vangt minderjarigen op die zijn weggelopen van huis of uit een tehuis. De weglopers wor-

den niet terug gebracht en hun onderduikadres wordt niet doorgegeven aan de politie. Het JAC onttrekt de kinderen aan het gezag van de ouders of voogd en dat mag niet. Volgens art. 280 van het Wetboek van Strafrecht is het JAC strafbaar.

In 1974 escaleert het conflict rond de menselijke behandeling van zwakzinnigen in Dennendal. Een paviljoen wordt onttruimd, de pupillen worden afgevoerd in politiebussen. Een experiment is de nek omgedraaid.

1975 is het Jaar van de Vrouw en het jaar waarin de 14de februari voor het eerst wordt uitgeroepen tot 'Dag van de Psychiatrie'. Er is veel publiciteit, dat wel. Maar verder?

Verder gaat het leven, voor zover je dat zo noemen kunt, in inrichtingen en gezinnen gewoon door. Jolanda krijgt pianoles van haar vader in een studio achter het huis. Ze moet er 'sexuele spelletjes' met hem doen en wordt regelmatig verkracht. *'Meestal liet ik alles maar gewoon gebeuren. Ik wist niet anders dan dat het zo hoorde. Ik heb weleens gegild, maar niemand kon mij daar horen in die studio.'* Jolanda wordt door haar vader van de trap geduwd als ze een keer weigert hem toe te laten in haar 'hol' op zolder. Een andere keer dreigt vader De V. Jolanda's cavia te zullen doden als zij niet op zijn wensen ingaat. Jolanda geeft toe. Enkele dagen later is de cavia dood. Volgens haar vader is Jolanda een 'satanskind'. Zelf merkt ze dat andere meisjes heel anders met haar vaders omgaan. Zou het er dan toch niet bijhoren?

1977

Het kabinet-Den Uyl struikelt over de grondpolitiek; het Keerpunt uit 1972 wordt ingewisseld voor een 'Ethisch Reveil'. Hadden God en de duivel zich dan werkelijk te ruste gelegd?

De Nationale Anti-Shock Actie krijgt met een landelijke actieweek tegen de elektroshock die in psychiatrische inrichtingen vaak wordt toegepast, veel publiciteit. De psychiatrie is nog steeds in opspraak.

Evenals het JAC overigens; verscheidene medewerkers worden vervolgd en veroordeeld wegens het verbergen van minderjarigen.

Jolanda is tien jaar oud. Van het JAC heeft ze nog nooit gehoord. Toch loopt ze weg van huis om steeds opnieuw door de politie te worden teruggebracht. *'Ik vond het thuis niet fijn meer. Ik was bang voor mijn vader. Hij deed dingen met mij die ik niet wilde. Ik durfde ook niet met mijn moeder te praten. Ik heb vier, vijf keer op het politiebureau gezeten en de politie had zoiets van, ja, ga maar weer naar huis, het is maar een klein kind, dat moet weer terug.'* Vanwege het weglopen schakelt Jolanda's vader het Almelose RIAGG in. Er vinden gezinsgesprekken plaats. Jolanda mag overal over praten, behalve over 'dat'. *'Hij zei dat als ik toch wat wou zeggen hij mij zou wurgen.'* Jolanda blijft weglopen, zonder bestemming. Ze wordt korte tijd opgenomen in het Prinses Ireneziekenhuis in Almelo en 'gezien' door een psychiater. Als Jolanda een keer thuiskomt na voor de zoveelste keer te zijn weggelopen, zit de dominee in de kamer. *'Wij moesten toen met z'n allen bidden.'* De dominee, het maatschappelijk werk, het RIAGG en haar vader zeggen: *'dat kan gewoon niet meer, een kind dat tien is en dat wegloopt, dat verder niets wil, dat moet weg.'* Haar vader zegt: *'dat kind is ziek, dat is gek, dat moet uit huis.'* Er wordt aan Jolanda niet gevraagd waarom ze steeds wegloopt. Wel wordt haar verteld hoeveel verdriet ze haar ouders doet. *'Het was meer van dat ik geestelijk ziek was en een duivelskind.'* Jolanda gaat uit huis en daar is ze blij mee. Ze komt terecht in de psychiatrische jeugdcliniek 'De Ruyterstee' in Smilde.

1977-1981

De vrouwenbeweging is zich in toenemende mate gaan bezighouden met allerlei vormen van geweld tegen vrouwen. Blijf van m'n lijf-huizen rijzen als paddestoelen uit de grond, verscheidene organisaties voeren actie en ondersteunen vrou-

wen die verkracht zijn. Slachtoffers van sexueel geweld worden opgeroepen aangifte te doen bij de politie en de kritiek op de politie en justitie neemt toe. Uit onderzoeken blijkt dat sexueel geweld meer regel dan uitzondering is. In 1981 wordt door vrouwen met incestervaringen de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling opgericht. In eerste instantie komen vooral iets oudere vrouwen vertellen over haar jeugdervaringen met incest. Later zijn het ook jonge kinderen en vertrouwensartsen die de hulp inroepen van de Vereniging.

In 1980 is in Haarlem het eerste weghoophuis voor psychiatrische patiënten van start gegaan, weghoophuizen elders in het land volgen.

Aan Jolanda en haar omgeving gaan alle ontwikkelingen, acties, protesten en alternatieven ongemerkt voorbij. Jolanda gaat zoals het hoort naar een traditionele 'hulpverlenings-'instelling: De Ruyterstee, onderdeel van de De Ruyterstichting in Smilde. *'Ik kwam in een huisje dat gesloten was, met beugels voor de ramen en isoleercellen. Nou en ik wou niks. Ik wou er niet eens wezen. In eerste instantie dacht ik: o, gelukkig. Maar na een paar weken wou ik er niet eens meer wezen. Ik kwam er zulke rare dingen tegen, dus op een gegeven moment begon ik heel agressief te reageren, dingen kapot gooien, ontzettend druk doen, herrie schoppen, anderen een beetje tyranniseren, nou echt behoorlijk tekeer gaan. Toen kreeg ik medicijnen, valium, luminal, een heleboel in elk geval met allerlei kleurtjes. Vanaf m'n elfde, twaalfde heb ik ook in de isoleercel gezeten. Dagelijks. De medicijnen waren vooral om me rustig te houden, want ik was panisch druk zeiden ze, en de isoleercel was omdat ik een gevaar zou zijn voor mezelf. Ik was nogal een donder en het liep meestal wat uit de hand en dan werd het vechten met de groepsleider, dus dan vonden zij dat ik doordraaide en dan moest ik maar in de isoleercel, want dat kon niet. Het was een soort droom. Door de medicijnen zat ik bijna onder tafel, heel moe, niks kunnen doen, trillende handen. Van*

de isoleercel kan ik me alleen herinneren dat het een kale vlakke was, met niks aan de muren. Je kreeg een dekenje en als je helemaal een gevaar voor jezelf was, dan kreeg je geen deken. Je moest op een potje piesen en er knalden twee dikke deuren achter je dicht. Ik heb een keer twee dagen in de isoleer gezeten, verder was het vaak 's nachts of van 's avonds vijf tot 's ochtends zeven uur ofzo.' Jolanda 'steekt met iedereen de gek aan', ze heeft met niemand een vertrouwensband. *'Als ik moest praten dan deed ik 't wel, maar niet echt van nou ik stort m'n hele hart uit ofzo.'* Wel vertelt ze dat ze vaak geslagen wordt en iets over de rol die het geloof thuis speelt. Maar *'er wordt heel erg vanuit gewerkt dat je psychisch ziek bent en dat je niet kunt meedraaien in de maatschappij, dus je hoort de godganse dag dat je beter moet worden. Het eerste jaar probeer je nog heel gewoon te doen, maar je wordt steeds gekker. Je neemt dingen over van andere mensen die daar zitten. Mensen die inderdaad iets hebben, ik zeg niet dat ze ziek zijn, maar die inderdaad een probleem hebben waarvan ze weten wat het is. Gedragsvormen en bijvoorbeeld anorexia, dat neem je over.'* Jolanda heeft vaak last van buikpijn. Als ze op een dag niet kan lopen van de pijn, wordt ze opgenomen op de kinderafdeling van een ziekenhuis in Assen. *'Toen ik in het ziekenhuis lag, toen kwam de kerk wel op bezoek, die had mijn vader toen gestuurd. En de kerk dacht van-dat is een mooie gelegenheid om met mij te praten en ik was toch helemaal van het verkeerde pad gedwaald. Ik denk niet dat zij iets wisten. Mijn vader is wel ouderling en die kent wel allerlei mensen in de kerk, maar 't was altijd een beetje ... nou ik moest altijd in het koor voorzingen, dus ik werd altijd als een vrolijk persoontje gezien.'* Door een gynaecoloog wordt ze inwendig onderzocht. Tien dagen later gaat ze terug naar De Ruyterstee. Er gebeurt niets. Regelmatig wordt Jolanda opgehaald door haar vader, soms voor een weekend, soms 'voorgoed'. Een keer als zij weer niet mee wil, slaat hij haar waar een groepsleider bij staat. De groepsleider

grijpt niet in, zegt niets en komt er ook later niet op terug. Jolanda staat er alleen voor, ze moet naar huis. Maar thuis gaat het niet. Ze loopt weer weg of krijgt ruzie met haar ouders. Jolanda wordt teruggebracht naar de psychiatrische jeugdcliniek. Aan de gezinsgesprekken van De Ruyterstee wil vader De V. niet meewerken. Omdat hij haar steeds 'voorgoed' komt ophalen en vervolgens weer terug brengt — dat doorkruist de 'behandeling' — en, wat Jolanda betreft, omdat het seksueel misbruik gewoon doorgaat, vragen zowel De Ruyterstee als Jolanda een ondertoezichtstelling aan bij de Raad voor de Kinderbescherming. De kinderrechtter, mr. Haakmeester, wijst het verzoek af, meneer De V. is een 'goede man' en er zou dan ook geen enkele reden zijn hem uit de ouderlijke macht te ontzetten. Mr. Haakmeester en vader De V. blijken bekenden van elkaar te zijn. Zonder ondertoezichtstelling kan Jolanda niet in De Ruyterstee blijven.

1982

Op een persconferentie constateert de Cliëntenbond dat de samenleving zich ten onrechte in slaap laat sussen door de voorzichtige humaniseringstendenzen in de psychiatrie; van fundamentele veranderingen is nog steeds geen sprake. Jolanda wordt via het RIAGG geplaatst in een pleeggezin. Ze voelt zich er niet thuis en na drie maanden houdt ze het voor gezien.

1983-1985

In de zomer van 1983 ketent de Anti-Isoler-Actie-groep zich gedurende vijf dagen vast aan het hek van de Regionale Geneeskundige Inspectie voor de Geestelijke Volksgezondheid. De actie is een protest tegen de eenzame opsluiting van psychiatrische patiënten in het algemeen en tegen twee langdurige isolaties in het bijzonder: een vrouw zit al anderhalf jaar in de isoleer, een jongen al een half jaar. Begin 1984 ontstaat er commotie over de

vrijlating van de 'aanrander met de hond'. Hij is wegens een vermeend cellentekort weggezonden. Het vervolgings- en wegzendbeleid van het Openbaar Ministerie wordt fel gehemeld in een demonstratie, in een kort geding en natuurlijk in de media. De algemene verontwaardiging wordt door het Ministerie van Justitie misbruikt: er wordt 'beloofd' de celcapaciteit drastisch uit te breiden. In 1985 wordt in Groningen het Opvanghuis voor seksueel mishandelde jongeren geopend. Al voor de officiële opening zit het huis vol met minderjarige incest-slachtoffers.

Jolanda is na het pleeggezin nog twee weken in huis bij een maatschappelijk werker. Daarna, in 1983 wordt ze geplaatst in Huize Alexandra. *'Op een gegeven moment moest ik gaan kijken in De Lindewalle in Zetten, een psychiatrische inrichting voor jeugd en daar wou ik niet wezen. Dus toen hebben mijn vader en iemand van het RIAGG besloten dat ik maar dichter bij huis moest, dus toen ben ik in Almelo gekomen. Alexandra is een orthopedagogisch internaat voor bijna allemaal meiden die onder de kinderrechtter staan. Het is het één na laatste eindstadium zeg maar. Het laatste is geloof ik De Lindendorst, een jeugdgevangenis voor meiden en dit was dan een soort gevangenis, met ook wel open groepen. Je komt daar eerst drie maanden op een gesloten afdeling en dan mocht je helemaal niet naar buiten toe, je wordt gelucht op een pleintje. Na drie maanden kom je dan in een andere groep. Of je komt in een gesloten groep, of je komt in een groep die op slot kan, maar die verder open is, of je kunt op kamertraining terecht komen of een tussenstap van kamertraining. Nou en ik ben toen naar die half-open groep gegaan. Daar heb ik twee jaar gezeten. Je kreeg in Alexandra geen medicijnen en er was geen isoleer. Maar de sfeer was er heel anders. Het waren groepen van ongeveer tien, twaalf meiden, daar stond dan vaak één groepsleider of groepsleidster op, dus was 't elke avond wel gedonder, want die groepsleider werd uitgetest. Dus het was niet echt dat je denkt, 't was ideaal of zoiets. Ik mocht niet naar*

de buitenschool, omdat ik te druk was en wegloopneigingen had, dus ik ging naar de binnenschool. Elke week had je een gesprek met je mentor of mentrix en als je wat gedaan had moest je bij de directeur, of bij de coördinatrice of de maatschappelijk werkster komen. Tijdens die gesprekken zat ik maar een beetje rond te kijken en door de kamer heen te lopen, ik zei eigenlijk niks.'

Als Jolanda naar huis gaat, probeert zij haar vader zoveel mogelijk te ontlopen. Hij verkracht haar wanneer hij de kans krijgt. Ook in Huize Alexandra heeft Jolanda vaak last van buikpijn en dus gaat ze voor onderzoek naar een ziekenhuis in Almelo. De arts die haar onderzoekt constateert een eileiderontsteking en vraagt haar of ze weleens met iemand naar bed is geweest. Jolanda beantwoordt de vraag ontkennend. Ze gaat terug naar Alexandra. Er gebeurt niets.

Het is 1984. Naar aanleiding van de film *Annie's story* vertelt een lerares van de binnenschool iets over incest. Omdat de lerares de enige is in wie Jolanda vertrouwen stelt, besluit zij haar twaalf jaar oude geheim met de vrouw te delen. Voorlopig wil ze niet dat de rest van het internaat 'het' te weten komt. Jolanda's zelfvertrouwen neemt toe; in mei 1985 schrijft ze een brief aan haar vader waarin ze hem meedeelt dat hij altijd wel geweten heeft waarom ze steeds wegliep en dat nu háár tijd gekomen is. Uit de brief: *'Ik ben altijd het meisje geweest dat niet in orde was en waaraan wat moest gebeuren. Nu ben ik aan de beurt.'* Jolanda's moeder schrijft terug dat het allemaal leugens zijn.

Een maatschappelijk werkster van het internaat brengt Jolanda uiteindelijk in contact met de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling. Via de Vereniging belandt ze in oktober 1985 in het Opvanghuis voor sexueel mishandelde jongeren. Twee weken later doet Jolanda aangifte van incest bij de rijkspolitie van Zwolle. Over de politie is ze zeer tevreden; twee agenten — een man en een vrouw — komen naar het opvanghuis toe om proces-verbaal op te maken. Voor het eerst van

haar leven mag Jolanda zelf kiezen: wil ze met beide agenten of alleen met de vrouw praten? Ze praat drie en een half uur met de vrouwelijke politieagent. *'Mijn vader moest twee dagen later op het politiebureau komen en toen kwam hij ook en toen ontkende hij. Toen heeft ie twintig dagen vastgezeten, want dat kan, dan kunnen ze hem vasthouden. En toen is hij weer vrijgelaten, dat ie moest wachten op de rechtszaak. Ik bleef gewoon in het opvanghuis, ik kreeg drie maanden verlenging tot zes maanden.'* In die periode heeft Jolanda een gesprek met de Rechter-Commissaris, de Officier van Justitie mr. Hazewinkel en de advocaat van haar vader mr. Van der Veer. *'Toen ben ik naar Almelo geweest en daar moest ik m'n verhaal vertellen. Heel globaal, wat ook in het proces-verbaal stond. De advocaat van mijn vader mocht nog vragen stellen, maar dat heeft hij niet gedaan, want hij was wel genoeg geïnformeerd.'*

Dan gebeurt er heel lang niets. Soms belt Jolanda's moeder, de ene keer is ze verdrietig, de andere keer verwijt ze Jolanda dat ze 'het' aan de grote klok gehangen heeft.

1986

De rechtszaak tegen meneer De V., die aanvankelijk in juni of juli zou plaatsvinden, wordt uitgesteld. *'Het werd eerst uitgesteld, want m'n vader ging op vakantie. Ja, mijn vader wou op vakantie en de dokter vond dat die man op vakantie moest, dus is de zitting uitgesteld. Daarna werd de zaak nog een keer uitgesteld omdat ik een gesprek moest hebben met de kinderpsycholoog. Van de rechtbank moest die psycholoog — Wolters uit Utrecht — mij een keer zien en kijken wat voor meisje ik was. En ik wou niet, ik ben al bij heel veel psychologen geweest, psychiaters, testen en therapieën en van nou dat is belachelijk. Maar toen kwamen ze met het verhaaltje van het is beter als je er toch naar toe gaat. En toen ben ik twee minuten binnen geweest en toen zei hij van: "och, dat meisje spreekt de waarheid, die is zo intelligent,*

wel therapie nodig”, maar hij wist het meteen en hij is ook nog speciaal gekomen op de rechtszaak om te vertellen wat hij van m'n vader en van m'n moeder vond. Want mijn vader en moeder wou hij ook uitnodigen voor een gesprek, maar die wouden niet. Wat dat betreft hielden ze alles af.

Op 9 december is de strafzaak tegen De V., meer dan een jaar nadat Jolanda aangifte heeft gedaan. Het verzoek van zijn advocaat om de zitting achter gesloten deuren te houden, wordt door de rechtbank gedeeltelijk gehonoreerd. De pers mag aanwezig zijn, maar mag noch de initialen, noch de woonplaats, noch de functie van de verdachte openbaar maken; het zou de maatschappelijke carrière van de adjunct-directeur en ouderling kunnen schaden. De V. wordt vergezeld door zijn raadsman, zijn echtgenote en door de dominee en zijn vrouw. Jolanda mag niet bij de zitting aanwezig zijn omdat dit volgens de rechtbank emotioneel te belastend zou zijn. De kinderpsycholoog Wolters, die als getuige-deskundige optreedt, verklaart echter dat het slachtoffer wel degelijk tegen de confrontatie is opgewassen. Na een schorsing van tien minuten wordt besloten Jolanda toch toe te laten in de rechtszaal. Zij weigert omdat ze geen vriendin mag meenemen om haar bij te staan.

In de drie uur durende zitting speelt de kinderpsycholoog een belangrijke rol. Op basis van zijn korte gesprek met Jolanda komt hij tot de conclusie dat er bij het slachtoffer sprake is van 'blijvende littekens',² maar dat ze 'dermate intelligent is dat via therapie het nodige bijgestuurd kan worden'. Tevens wijst hij op de 'ingewikkelde gezinsomstandigheden die aan gevallen van incest ten grondslag liggen'. In feite, zo stelt de psycholoog, zijn moeder, vader en dochter allemaal slachtoffer. Naar zijn mening is de vader 'een intelligent man, die zich van elke schuld vrijpleit, maar die liegt en theater speelt'. Het meisje daarentegen is 'heel authentiek (en) seksueel op de rand van sadistische praktijken misbruikt en pedagogisch en emotioneel ernstig verwaarloosd'.

De advocaat van de verdachte, mr. Van der Veer, protesteert tegen het optreden van de getuige-deskundige die op de stoel van de rechter zou gaan zitten en 'zijn boekje te buiten gaat, door ongevraagd mededelingen te doen' over zijn cliënt. De vader zou het slachtoffer geworden zijn van 'onevenredige belasting' doordat de rechtszitting voor onbepaalde tijd was uitgesteld. Bovendien, zo stelt hij, is van verwaarlozing geen sprake geweest; al in een zeer vroeg stadium hebben de ouders het RIAGG ingeschakeld 'om voor het kind te zorgen'. De verklaringen van Jolanda, vindt de advocaat, 'vertonen trekken van goedkope porno'.

Tijdens de zitting doen ook de beide ouders nog even van zich spreken. De moeder staat op en maakt haar dochter uit voor leugenaar. De vader stelt in zijn 'slotwoord' 'tot het einde van zijn leven voor zijn dochter te willen vechten'.

De Officier van Justitie, mr. Hazewinkel, baseert zich in zijn requisitoir voornamelijk op de verklaringen van Jolanda. Hij stelt vast dat zij in een eerder stadium (1980) geen gehoor gevonden heeft bij de Raad voor de Kinderbescherming en zegt dat te betreuren. Verder citeert de Officier vrij uitgebreid uit een boek van en een interview met Yvonne Keuls, om uiteindelijk vanwege de ernst van de te laste gelegde feiten, vijf maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf te eisen.

Op 16 december 1986 doet de rechtbank uitspraak. De V. wordt veroordeeld tot een jaar onvoorwaardelijk met aftrek van voorarrest. De rechtbank acht bewezen dat de vader incest met zijn dochter heeft gepleegd van haar vijfde tot haar elfde levensjaar. De President van de rechtbank, mr. Kalsma, heeft de eis van de Officier van Justitie meer dan verdubbeld, hetgeen ook voor Almelse begrippen uitzonderlijk is. De vader, die nog steeds ontkent en zich gesteund weet door de kerk, gaat in hoger beroep. Tot de uitspraak van het Hof in Arnhem zijn zijn vrijheid en zijn maatschappelijke carrière gegarandeerd. Voor Jolanda begint het afwachten opnieuw.

'Ik verwachtte van de aangifte en van de rechtszaak dat ik erkend werd. Ik hoopte dat de zaak veel sneller aan het rollen zou gaan. Mijn vader heeft een hoge baan, nou laat ie die maar kwijtraken, laat hem maar boeten voor wat hij gedaan heeft. Tijdens die twintig dagen voorarrest heeft hij zich ziek gemeld, dus ze hebben op z'n werk nog niks gemerkt. Wat er had moeten gebeuren is een paar jaar gevangenis en een behandeling. Ik heb zoiets van ik ben vanaf m'n tiende uit huis en tot m'n zeventiende zeg maar, ik ben nou negentien, maar ik heb tot m'n zeventiende, achttiende een rot-tijd gehad. Nou, hij ook maar acht jaar en ook een behandeling of zo. Ja, behandeling, maar vooral ook gerechtigheid; hij heeft een mooi huis, een mooie baan en weet ik allemaal wat, nou pak dat allemaal maar eens af. Via publiciteit wil ik iets met namen en zo van, is het wel eerlijk? Ik vind het oneerlijk wat er gebeurd is in de rechtszaak na al die jaren. Laat er maar eens een eerlijk verhaal komen van hoe het precies in elkaar zit.

Ik denk dat het klassejustitie is. Want er was eerst vijf maanden geëist en toen later was de uitspraak een jaar. En mijn vader mocht mensen meenemen in de rechtszaal. Er woont hier een meisje in huis en die komt uit een arbeidersgezin en daar duurde de rechtszaak een uur, daar was de uitspraak vijftien maanden en die zaak was niet gesloten.'

Als de vos de passie preekt...

Is er in de strafzaak tegen De V. sprake geweest van klassejustitie, zoals Jolanda vermoedt? Het is een vraag die nauwelijks beantwoord kan worden. Elk antwoord is onbewijsbaar. Zolang de zaak nog onder de rechter is, zijn de Officier van Justitie en de President van de rechtbank niet bereid zich uit te laten over de aard en de achtergronden van hun overwegingen. Klassejustitie: sommige feiten rechtvaardigen het vermoeden, andere ondergraven het.

De strafzaak is een keer uitgesteld vanwege een, voor de verdachte noodzakelijk geachte, vakantie. Het is de vraag of deze gunst aan andere verdachten verleend zou zijn; verwijst het uitstel naar de wijze waarop door de rechtbank over de ernst van incest wordt gedacht, of naar de sociale status van de verdachte?

De strafzaak vond op verzoek van De V.'s advocaat — gedeeltelijk — plaats achter gesloten deuren. De initialen, de woonplaats en de functie van de verdachte mochten niet openbaar gemaakt worden omdat het de maatschappelijke carrière van de man zou kunnen schaden. Het is de vraag of met de maatschappelijke carrière van een bouwvakker of van een woongroepid ook zo zorgvuldig zou zijn omgesprongen. Voorzichtigheid met de persoonlijke gegevens van verdachten en veroordeelden is als algemeen principe slechts toe te juichen. Als uitzonderingsmaatregel jegens een man die zijn dochter jarenlang seksueel misbruikte, wekt die voorzichtigheid wantrouwen en woede op. Het doet de echo van Jolanda's woorden nog iets luider klinken: *'Ik ben altijd het meisje geweest dat niet in orde was en waaraan iets moest gebeuren.'* Waarom moest juist een man die er niet voor terugschrok zijn dochter van tien naar een psychiatrische inrichting te sturen, haar te stigmatiseren, te diskwalificeren en te belasteren, beschermd worden tegen dergelijke maatschappelijke reacties op zijn eigen gedrag?

De Officier van Justitie eiste vijf maanden onvoorwaardelijk. Dat is, gezien de ernst van het delict, een lage eis. Heeft de Officier de vader willen ontzien, heeft hij rekening gehouden met de maatschappelijke positie van de man of is hij een tegenstander van lange gevangenisstraffen? Vragen zonder antwoord. De Officier in kwestie staat bekend om zijn milde eisen. In Almelo komt het regelmatig voor — en niet alleen in zaken rond seksueel geweld — dat de rechter één à twee maanden boven de eis van de Officier vonnist. In de strafzaak tegen De V. was het verschil meer dan een verdubbeling. Heeft

de President van de rechtbank de Officier willen corrigeren, was hij bang voor boze reacties uit de vrouwenbeweging of verschilde zijn inschatting van de ernst van het delict van die van de Officier? Vragen zonder antwoord.

Geen antwoorden, maar het aantal aangiften van incest stijgt. Hoewel er vaak geseponereerd wordt, neemt ook het aantal veroordelingen toe. Bij de politie ontstaan incestteams, vanuit de vrouwenbeweging worden incest-zelfhulpgroepen opgericht. Volgens de meest recente berichten heeft één op de tien (of zelfs acht) vrouwen te maken gehad met incest. Hoewel de onrust over incest nog niet het kookpunt van de AIDS-paniek bereikt heeft, is de belangstelling van de media groot. De verontrusting en het mededogen hebben dusdanige vormen aangenomen, dat zelfs de hulpverlening lont ruikt. Een gat in de markt. In psychiatrische inrichtingen lopen al jaren talloze vrouwen rond met incest-ervaringen en bij ambulante instellingen wordt al jaren tevergeefs gehoor gezocht voor incest-verledens. Het vereist de tussenkomst van het justitiële apparaat en de media om de plaats waar incest het eerst aan de oppervlakte kwam, bewust te maken van de ongekende mogelijkheden van een nieuw trauma. De borderlinepatiënten en de pre-psychotici zijn nog niet 'genezen', de gescheiden mannen en de tweede generatie oorlogsslachtoffers nog niet uitbehandeld, of de hulpverlening werpt zich op een nieuw slachtoffer: het 'incest-gezin'. Jarenlang is er geen hulp verleend aan de meisjes en vrouwen met incest-ervaringen, jarenlang is er geen alarm geslagen, jarenlang is er geen actie ondernomen, maar nu blijken de incestpleger en zijn gezin reddeloos verloren te zijn als zij niet behandeld worden. Waar toe concurrentie al niet kan leiden. Justitie hoeft maar een vinger uit te steken naar incestplegers en de hulpverlening stort zich op de gezinsproblematiek die aan de incest ten grondslag zou liggen. 'De vader-dochterband dient hersteld te worden, de vader is in zijn jeugd ernstig beschadigd, de dochter ziet de vader niet

als boeman, de bloed- en loyaliteitsbanden zijn sterker dan de incest en dus ben je soms nog meer met de vader dan met de dochter bezig', luidt kort samengevat de mening van mevrouw E. Nieskens, hulpverleenster en directrice van een meisjesinternaat in Roermond.³

Hoe harder Justitie gaat roepen dat incestplegers bestraft moeten worden, hoe hardnekkiger de hulpverlening zal aandringen op de behandeling van het hele gezin. In geval van nood is er altijd nog de mogelijkheid van een aardig compromis: de ter beschikkingstelling, straf en behandeling.

Noten

- 1 Libelle, 14 mei 1966, geciteerd in: Roel van Duyn (tekst en samenstelling), *Provo, de geschiedenis van de provotarische beweging 1965-1967*, Meulenhoff, Amsterdam, 1985.
- 2 De 'citaten' uit de rechtszaak zijn afkomstig uit een kranteartikel van een telefoongesprek met de rechtbankverslaggever van de Twentse Courant, de heer Lagrand. Waarvoor mijn dank.
- 3 Mevrouw Nieskens kwam aan het woord in een televisie-uitzending van de VPRO (Hollands Signaal, 22 februari 1987). Twee hulpverleners, een reclasseringsman, een Officier van Justitie en een rechter discussieerden over het bestraffen en/of behandelen van incestplegers.

Litteratuur

Joos Arts e.a. (samenstelling), *Van Provo tot Groenevelt, tien jaar verandering zoals geregistreerd in de Nieuwe Linie*, De Nieuwe Linie/Van Gennep, Amsterdam, 1973.

Gerard de Bruyn (selectie en bewerking), *Dat wordt me te gek, de psychiatrie kritisch bekeken*, De Nieuwe Linie/Contact, Amsterdam, 1972.

Becky Fox e.a., *Psychiatrische tegenbeweging in Nederland*, Van Gennep, Amsterdam, 1982.

Dick Houwaart, *Breekpunt en reveil, jaarboek van de Nederlandse politiek 1976/77*, Meulenhoff, Amsterdam, 1977.

Linda, *Het verhaal van een ter beschikking gestelde*, Becht, Amsterdam, 1983.

Dr. Richter Roegholt, *Amsterdam in de 20ste eeuw, deel 2 (1945/1970)*, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1979.

Marjo van Soest, *De hulpverlening in het eerste opvanghuis voor incestslachtoffers*, in: Vrij Nederland, 20 april 1985.

SEXEDISCRIMINATIE: EEN PROBLEEM APART?

Eigenlijk is het zo eenvoudig: van vrouwendiscriminatie kunnen mannen hooguit indirect last hebben, van discriminatie naar sexe kunnen zijzelf rechtstreeks het slachtoffer worden. Sexediscriminatie heeft het in deze mannenmaatschappij dus verder geschopt als steen des aanstoots dan vrouwendiscriminatie.

De volgende fase in het verwijderen van de angel is die van het op één hoop gooien van vrouwen met andere verworpenen der aarde door middel van een 'breed' discriminatiebegrip, waarin uiteenlopende discriminerende maatstaven worden verenigd. De auteur van onderstaand artikel beschouwt rechtsvergelijkend deze laatste ontwikkeling en concludeert onder meer dat, bij een in verzuim blijvende wetgever, van de rechter weinig hoeft te worden verwacht.

'With some notable exceptions, American judges have failed to bring to sexdiscrimination cases those judicial virtues of detachment, reflection and critical analysis which have served them so well with respect to other sensitive social issues. Judges have freed themselves from patterns of thought that can be stigmatized as "racist", but "sexism" — the making of unjustified (or at least unsupported) assumptions about individual capabilities, interests, goals and social roles solely on the basis of sexdifferences — is as easily discernible in contemporary judicial opinions as racism ever was.'

Zo luidde het verslag van twee Amerikaanse hoogleraren in de rechten aan het begin van de jaren zeventig over onderzoek dat zij hadden gedaan naar rechterlijke uitspraken over de verschillende vormen van sexediscriminatie.¹ Zelf waren zij, schreven zij, mannen van middelbare leeftijd van gematigde opvattingen, ('typical WASP's') die nooit in hun leven het soort ervaringen hadden ondergaan dat mensen radicaliseert. Hun onderzoek was juridische research geweest van het meest traditionele soort: 'finding, analysing, attacking and defending judicial opinions'. Over de resultaten die zij onafhankelijk van elkaar bereikt hadden waren ze ontzet. Hun eindoordeel over de bijdrage die

de Amerikaanse rechters aan de bestrijding van sexediscriminatie hadden geleverd luidde: 'ranging from poor to abominable'. Een armoedige, soms ronduit slechte vertoning.

Het oordeel van de twee hoogleraren wordt in recentere publikaties bevestigd.² Het is op enkele uitzonderingen na in de USA slecht gesteld met de rechtsvorming op het gebied van sexediscriminatie voor zover die aan de rechterlijke macht is overgelaten.³ En tegelijkertijd is Amerika het land waaraan wij graag inspiratie ontleenen voor de eigen rechtsontwikkelingen. Moeten dergelijke analyses ons niet wat voorzichtiger maken, nu wij van vrouwendiscriminatie al sexediscriminatie hebben gemaakt en inmiddels bezig zijn 'sexe' bij andere discriminatiegronden onder te brengen, in het idee dat een algemene, 'brede' wet voor de bestrijding van discriminatie het meest getuigend is?

Ras versus sexe

De bestrijding van rassendiscriminatie met juridische middelen staat in de USA langer op de politieke agenda — een jaar of tien langer — dan de bestrijding van

* Tineke van Vleuten is beleids- en wetgevingsadviseur op sociaal en cultureel terrein

sexediscriminatie. In het Amerikaanse rechtstelsel is het juridisch instrumentarium voor de bestrijding van sexediscriminatie dan ook aan de bestrijding van rassendiscriminatie ontleend. Maar toch heeft ditzelfde instrumentarium de vrouwen tot nu toe minder opgeleverd. Een paar indicaties: het gemiddelde vrouwenloon in de USA is sinds de jaren vijftig ten opzichte van het gemiddelde loon van blanke mannen continu gezakt en is met plusminus 56 procent het niveau van 1930 nooit te boven gekomen, terwijl het gemiddelde loon van de zwarte mannen sinds de jaren vijftig is gestegen tot 72 procent van het loon van de blanke mannen. Tussen vrouwen van verschillende rassen bestaan onderling relatief kleine verschillen (niet meer dan 7 procent). De arbeidsmarktsegregatie is in de USA ernstig; vrouwen bezetten 80 procent van alle administratieve functies.⁴ Europese cijfers steken daartegen naar verhouding gunstig af, en dat terwijl de juridificatie van sexezowel als rassenproblemen achterblijft bij de USA.⁵

Europa versus Amerika

Op het Europese vasteland was de bestrijding van rassendiscriminatie tot voor kort geen belangrijk politiek issue. Een verklaring daarvoor zou kunnen zijn dat wij als Europeanen de rassendiscriminatie bijna letterlijk buiten de deur hielden door te discrimineren in onze koloniën, en — ogenschijnlijk — niet thuis. In ieder geval is het zo dat het Europese vasteland alleen aparte wetgeving kent voor de bestrijding van sexediscriminatie, en dat alleen nog maar sinds in de jaren zestig gelijkloonbepalingen in de nationale wetsstelsels verschenen.

Engeland had sinds 1975 als enig Europees land een anti-sexediscriminatiewet en daarnaast een aparte wet tot bestrijding van de rassendiscriminatie. Wetgeving die alle gronden van discriminatie bestrijkt, zo stelde ik in mijn artikel *Leren van het buitenland*, in: *Nemesis* 1987, nr. 1, pag. 3 e.v., komt slechts voor in Australië,

Nieuw-Zeeland, Canada en tot op zekere hoogte in de USA.⁶ In al die landen maakt de anti-sexediscriminatiewetgeving deel uit van de wetgeving met betrekking tot de mensenrechten. Nu in Nederland de discussie is begonnen over een 'smalle' of een 'brede' anti-discriminatiewet, dat wil zeggen een wet die verscheidene discriminatiegronden bevat conform art. 1 Grondwet, lijkt het goed om nog eens naar sexe te kijken als een aparte discriminatiegrond, en de vraag te stellen of en in hoeverre sexediscriminatie wellicht een unieke vorm van discriminatie is.

Vrouwenproblemen zijn minderheidsproblemen, en vrouwen zijn de negers van de samenleving, zo luidde het adagium in de jaren zestig. Deze opvatting heeft ongetwijfeld veel opgeleverd voor het élan en de verstaanbaarheid van de vrouwenbeweging. Zij was een bijdrage aan de analyse van vrouwenvraagstukken en heeft een belangrijke rol gespeeld bij de strategiebepaling van de vrouwenbeweging. Op juridisch gebied heeft dit adagium geleid tot het verschijnsel van 'riding on the tail' van de rassendiscriminatie. Het leidde tot het overnemen van allerlei juridische middelen, wettelijke en niet-wettelijke, voor de bestrijding van discriminatie van vrouwen: aparte handhavingsorganen, quoteringsregelingen, positieve actie.

Dit nieuwe juridische instrumentarium heeft in Europa grote indruk gemaakt. Studies over Amerikaanse rechtsontwikkelingen zijn ook in Nederland talrijk.⁷ Maar de indruk blijft toch dat deze nieuwe juridische middelen voor de vrouwen minder hebben opgeleverd dan bijvoorbeeld voor de etnische minderheden. Is dat toeval, of ging de vergelijking tussen de twee soorten van discriminatie ergens mank?

Overeenkomsten versus verschillen

Bij de rechtsontwikkelingen van de laatste decennia hebben overeenkomsten tussen racisme en sexismen steeds voorop gestaan, en niet de onderlinge verschillen.⁸ Dat is ook wel begrijpelijk. Het laatste zou het

bijrijders-effect verminderd hebben. En bovendien: door de verschillen tussen rassen- en sexediscriminatie te benadrukken zou men het behoudende deel der natie in de kaart gespeeld hebben, dat deel, dat een beroep doet op de Aangeboren Vershillen tussen mannen en vrouwen, of op de Bedoeling Van De Schepper bij het maken van de twee geslachten — hetzelfde deel van de natie, dat denkt dat de verschillen tussen mannen en vrouwen slechts positief beoordeeld kunnen worden, in tegenstelling tot de verschillen op grond van ras, waarvan men wel wil toegeven dat zij in het algemeen nadeel plegen te berokkenen aan de niet-blanke.

Anderzijds roept het benadrukken van de overeenkomsten tussen discriminatie wegens ras en wegens sexe moeilijke theoretische problemen op. Bepaalde problemen zijn nu eenmaal specifiek voor sexediscriminatie en kunnen niet door een eenvoudige analogie met rassendiscriminatie worden opgelost.

Ik denk daarbij aan vragen als:

- is vrouwendiscriminatie eigenlijk hetzelfde als sexediscriminatie?
 - is discriminatie wegens huwelijkse staat of gezinsomstandigheden een vorm van vrouwen- of van sexediscriminatie?
 - zijn seksuele voorkeuren te verbinden met het begrip sexediscriminatie, of is hier sprake van een afzonderlijke vorm van discriminatie?
 - is seksueel geweld te duiden als een vorm van vrouwen- of van sexediscriminatie, of is het zonder meer één van de vormen van gewelddadigheid die in onze maatschappij voorkomen?
 - wat is de juridische legitimatie voor uitzonderingen op het principe van gelijke behandeling, bijvoorbeeld bij beschermende maatregelen voor vrouwen, of bij uitzonderingen op grond van sexespecifieke beroepskenmerken?
 - kent de privé-sfeer eigenlijk discriminatie op grond van sexe?
 - wat is de plaats van zwangerschap in de theorie?
- Om enige indruk te geven tot welke intel-

lectuele hoogstanden men soms moet komen om dergelijke vragen te beantwoorden citeer ik een Amerikaanse juriste in 'the pregnancy debate'. 'Pregnancy is no illness, it is a normal part of the human condition — one part that only women experience'.

Juridische vragen met betrekking tot sexediscriminatie zijn dus niet zomaar terug te vertalen naar het terrein van de rassendiscriminatie. En toch vormen juist bovenstaande vragen een belangrijk deel van de rechtsvragen die aan de orde zijn bij het bestrijden van discriminatie op grond van sexe. De theorieën omtrent 'minderheidsgroepen' bieden te weinig houvast. Er is kennelijk een specifieke opvatting van sexediscriminatie nodig, één die meer is toegesneden op de speciale positie van vrouwen in onze samenleving.

Dat leidt mij tot een voorlopige conclusie: de discriminatie op grond van sexe wordt al te gauw ingekaderd in het algemene vraagstuk van discriminatie. Dat is rechtspolitiek begrijpelijk en tot op zekere hoogte te verdedigen. Maar er is één belangrijk nadeel aan verbonden: de geheel eigen omvang, de historie en de culturele bepaaldheid van de rechtspositie van vrouwen verdwijnt met een dergelijke analogie uit het gezichtsveld.⁹

Geen wonder dus dat rechters moeite hebben met de rechtsvorming ten aanzien van sexediscriminatie. Het zijn in de regel mannen, ze hebben zelf vrouwen, en de bestaande verhoudingen lijken hun redelijk in orde. En als zij al de rechterlijke deugd van het kritische afstandelijke oordeel bezitten dat volgens de Amerikaanse onderzoekers zo des rechters is — dan nog ontbreekt het hun aan een coherent juridisch leerstuk dat hun de mogelijkheid biedt tot objectivering, tot afstand nemen van hun eigen dagelijkse ervaring.

Dat is geen situatie waarin men de rechtsvorming over sexediscriminatie met een gerust hart aan de rechtspraak kan overlaten. Hier ligt een taak voor de wetgever om nadere normen te stellen en een taak

voor een apart handhavingsorgaan. De ervaringen in vele westerse landen met de 'redelijke grond' als objectieve rechtsvaardigingsgrond voor een discriminatoir onderscheid tussen de geslachten blijkt een belangrijke toetssteen.

Redelijke grond

Ook het Amerikaanse recht heeft het moeilijk met het verschil tussen sexe en ras bij het maken van al dan niet gerechtvaardigd onderscheid. De discussie speelt zich daar onder meer af rondom de 'classifications', de al dan niet toegestane manieren om mensen te behandelen als een groep.¹⁰ Onderscheid maken naar ras is in het Amerikaanse recht zonder meer een 'suspect classification', een onderscheid dat de rechter verplicht tot 'rigid scrutiny' ten aanzien van de gronden waarop de classificatie gemaakt wordt. Deze strenge toetsingsnorm (standard of review) laadt een zware, zo niet onmogelijke, bewijslast op degene die de classificatie gebruikt heeft. Men dient aan te tonen dat er een rechtvaardiging bestond voor de ongelijke behandeling en er is maar een zeer beperkt aantal gronden waarbij de rechter het onderscheid mag billijken.

Sexediscriminatie, begrepen als een vorm van classificatie op grond van sexe, heeft in de USA nooit de status van 'suspect classification' kunnen bereiken. Sexe is, besliste het Supreme Court, een uiterlijk zichtbaar kenmerk dat geen verband houdt met bekwaamheid en is dus wel een 'classification', maar sexe is niet, zoals ras of huidskleur, een 'stigma of inferiority', zodat sexe niet als een 'malign' of 'suspect classification' beschouwd kan worden. De classificatie naar sexe is aan de andere kant ook niet onder alle omstandigheden toegestaan. Zij is dus niet altijd 'benign', goedaardig van karakter. De classificatie op grond van sexe is volgens de geldende jurisprudentie 'iets er tussenin' geworden, zij is 'intermediate' van karakter. In de praktijk wil dat zeggen dat bij het maken

van sexeonderscheid vrij ruime mogelijkheden zijn om aan te voeren dat er een 'reasonable basis' voor de ongelijkheid was.

Het oordeel over de redelijkheid van het onderscheid naar sexe heeft de Amerikaanse rechter dus een ruime beslissingsmarge gelaten, met alle risico's van dien. Amerikaanse rechters hebben zich geen pioniers betoond op dit gebied. Het voorlopig resultaat is dat de rechtsvorming ten aanzien van sexediscriminatie ver achter ligt bij de duidelijke maatstaven die ontwikkeld zijn ten aanzien van rassendiscriminatie. Maar gemakkelijk is het ook niet voor de rechter. De analogie met rassendiscriminatie gaat op allerlei punten mank. Daarom vinden sommige feministische juristen toch reden om te pleiten voor een systeem dat verschilt van rassendiscriminatie, een systeem waarin een beperkte, scherp afgebakende ruimte bestaat voor het maken van toegestaan onderscheid, met name om bepaalde beschermende maatregelen voor vrouwen, zoals zwangerschapsregelingen, mogelijk te maken.¹¹

De 'redelijke grond' blijkt in alle landen de juridische valkuil bij uitstek te zijn bij de bestrijding van sexediscriminatie. De redelijke grond fungeert immers zowel voor de rechtvaardiging voor het maken van onderscheid als voor de legitimatie van uitzonderingen. Natuurlijk, als de bewoordingen van de wet zodanig zijn dat wordt aangegeven in welk beperkt aantal gevallen het beroep op de redelijkheid is toegestaan, is er weinig bezwaar in te brengen tegen een dergelijke constructie. Maar als een beroep op de redelijkheid zonder meer wordt erkend zijn we in diepe wateren: er wordt iets aan het rechterlijk inzicht overgelaten waarvoor de rechter als regel niet is toegerust. Er is dan ruimte voor de 'ingrained sexist perceptions of the judges'.¹²

En die algemene redelijkheidsgrond, waarvan de nadere invulling aan de rech-

ter wordt overgelaten, komt nogal eens voor. In de Verenigde Staten speelt de kwestie van de rechtvaardigingsgronden dus bij de 'reasonable basis'. Maar vergelijkbare problemen spelen zich ook af bij de interpretatie van het begrip 'business reasons', als rechtvaardigingsgrond voor het prefereren van een der sexen voor een bepaald beroep of bij het toestaan van uitzonderingen.

Ook de Engelse wetstekst spreekt van het maken van een onderscheid dat 'justifiable' kan zijn. De Australische wet kent de uitdrukking 'reasonable under the circumstances'. De Nieuwzeelandse wet staat discriminatie toe 'with good reason'. De Franse anti-discriminatiewetgeving van vóór 1983 was praktisch krachteloos omdat de wetstekst de mogelijkheid van een beroep op een 'motif legítime' openliet. In de nieuwe Franse wet is deze algemene rechtvaardigingsgrond dan ook gewoon weggelaten. Dit op grond van het feit dat er bij de rechter kennelijk te weinig weerstand bestond tegen een al te gemakkelijke verwijzing naar bestaande verhoudingen via het beroep op een 'redelijke grond'.

Speciale gronden van sexediscriminatie

Een deel van de zorgen over een goede toepassing van het non-discriminatiebeginsel ten aanzien van vrouwen kan door de wetgever van de schouders van de rechter genomen worden, door een nadere normstelling, met name door een omschrijving van het begrip sexediscriminatie in zijn verschillende verschijningsvormen in de wetstekst zelf. Dit heeft voor de rechtzoekende het grote voordeel dat zij in rechte bijvoorbeeld niet behoeft te discussiëren of het discrimineren wegens bijvoorbeeld zwangerschap of gezinssituatie onder 'sexediscriminatie' valt. De wetstekst zelf geeft het uitsluitsel en de rechtzoekende kan daar zonder meer een beroep op doen. Als men ziet wat er over dit soort problemen in andere landen wordt afgeprocedeerd, zijn dergelijke concrete uitwerkingen geen overbodige

luxé. In de USA bijvoorbeeld heeft de wetgever de rechter moeten 'overrulen' door zwangerschap tot discriminatiegrond te bestempelen.¹³ Desondanks wordt nog steeds geprocedeerd over de vraag of voordelen die door staatswetten worden toegekend aan ouders van jonge kinderen niet in strijd zijn met het gelijkheidsbeginsel, en dus met de grondwet.¹⁴ Australië, Denemarken en Italië hebben zwangerschap als een aparte discriminatiegrond in de wet opgenomen. Ook de gezinssituatie ('situation de famille') komt als aparte discriminatiegrond in verscheidene landen voor. Ook huwelijkse staat wordt vaak apart genoemd als discriminatiegrond.¹⁵ Opmerkelijk voor Europa is het bestempelen van 'sexual harrasment' tot een zelfstandige grond van sexediscriminatie. Dit gebeurt in Australië en Canada door de wetgever; in de Verenigde Staten is het vaste jurisprudentie. Deze opvatting wordt gelegitimeerd door de stelling dat er bij 'sexual harrasment' altijd sprake is van machtsongelijkheid en daarom van sexediscriminatie. In de USA gaat het in dit geval uitdrukkelijk om sexediscriminatie en niet om vrouwediscriminatie alleen: ook de mannelijke homofiel kan het slachtoffer zijn van een ongelijke machtsverhouding en daarom object zijn van 'sexual harrasment'. Homofilie als zodanig komt tot nu toe als aparte discriminatiegrond in de nationale wetgeving niet voor, maar in Canada, Nieuw-Zeeland en Noorwegen zijn er wel wetsvoorstellen van die strekking.¹⁶

Slotopmerkingen

Uit de aard der zaak zijn de juridische mogelijkheden om discriminatie van vrouwen of discriminatie op grond van sexe te bestrijden beperkt. Het is daarom zaak om die beperkte middelen zo optimaal mogelijk aan te wenden. Die optimalisering komt niet tot stand als men 'sexe' juridisch behandelt als een van de vele discriminatiegronden naast andere, en vooral niet als men er van uitgaat dat de rechtsontwikkelingen ten aanzien van ras-

sendiscriminatie mutatis mutandis op sexediscriminatie kunnen worden toegepast. In de landen waarin ervaring bestaat met beide discriminatiegronden, is sprake van sterk verschillende rechtsonwikkelingen.

Vrouwendiscriminatie en sexediscriminatie hebben een heel eigen problematiek, die nog onvoldoende is doordacht. Eén ding is wel duidelijk: het is zonder meer onverstandig om de rechtsvorming ten aanzien van de bestrijding daarvan geheel of voor een belangrijk deel over te laten aan de rechterlijke macht. In Frankrijk en in de USA bijvoorbeeld heeft dat aanwijsbaar slechte resultaten opgeleverd. De enige uitweg lijkt dan ook de weg via de wetgever. Deze kan komen tot een concretisering van de normstellingen onder meer door verzelfstandiging van de verschillende vormen van sexediscriminatie en tot een exacte, en beperkte, omschrijving van de rechtvaardigingsgronden.

Bij de concretisering van de normstellingen tenslotte, kan men behalve de wetgever ook de speciale handhavingsorganen een rol toebedelen. Daarbij is van belang dat in alle bovengeciteerde voorbeelden van ruim gestelde redelijkheidsclausules het wel steeds ging om anti-discriminatie-wetgeving waarbij tegelijkertijd een wettelijk handhavingsorgaan was ingesteld. Wie de jaarverslagen van dergelijke commissies raadpleegt, ziet dat door deze handhavingsorganen veel in het werk wordt gesteld om via proefprocessen of nadere richtlijnen tot verfijning van de normstellingen te komen. Maar het merkwaardige is: het één sluit het andere kennelijk niet uit. Uitgebreide en verfijnde anti-discriminatie-wetgeving gaat in de praktijk vaak samen met groots opgetuigde handhavingsorganen.

Voor de Nederlandse situatie betekent dit: oppassen met een verbreding van de anti-discriminatie-wetgeving, en zeker geen verbreding accepteren die vage, algemene normstellingen bevat ten aanzien van alle discriminatiegronden. Zorgen dat de normstellingen ten aanzien van sexe-

discriminatie door de wetgever zeer concreet worden uitgewerkt. En zelfs als dat allemaal zou gebeuren: niet naar die beroeps- of belangengroepen luisteren die menen dat het zonder een goed toegerust handhavingsorgaan ook wel zal gaan.

Noten

- 1 Johnston Knapp, *Sex Discrimination by law*, 46 N.Y.U. 1971, cit. Kay, Davidson and Ginsburg, West Publ. Co., St. Paul Minn. 1981, pag. 11.
- 2 Sylvia A. Law, *Women, Work and Welfare in the Preservation of Patriarchy*, in: Penn. Law Review 131, no. 6, May 1983.
- 3 Kay, Davidson and Ginsburg, pag. 161-162.
- 4 Zie bijvoorbeeld de gegevens van het National Committee on Pay Equity, House of Representatives, 15 September 1982; Comparable Worth study, N.Y.U., Final report, October 1985.
- 5 Vergelijk mijn studie *Met Wettelijke Middelen*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag 1986, pag. 203 en 213 e.v..
- 6 De situatie in de USA is niet in één zinsnede weer te geven. Hier volsta ik met de opmerking dat de bestrijding van discriminatie in de USA ofwel plaatsvindt op grond van de constitutie, voornamelijk het 14de amendement, of de Civil Rights Act die op arbeid en onderwijs betrekking heeft, ofwel via zogenaamde Executive Orders, die geen formele wetgeving zijn, maar in de federale uitvoeringspraktijk van doorslaggevend belang.
- 7 Zie noot 2 van mijn artikel *Leren van het buitenland*, in: NEMESIS 1987, nr. 1.
- 8 Onlangs promoveerde Ben Sloop op een vergelijkende studie over positieve discriminatie in de Verenigde Staten en Nederland, waarin ook het accent lag op de overeenkomsten. Tjeenk Willink, Zwolle 1986.
- 9 Prof. mr. H.Th.J.F. van Maarseveen in: NJB 16 juni 1984, pag. 709-716.
- 10 Classifications zijn op grond van het 14de amendement (Equal Protection of the Law) slechts toegestaan als zij een 'reasonable basis' hebben. De redelijkheid van de classificatie komt in de verdeling van de bewijslast tot uiting en kent verschillende maatstaven, 'standards of review', afhankelijk van de kwalificatie die aan het onderscheid wordt gegeven.
- 11 Kay, Davidson and Ginsburg, pag. 161, a personal note.
- 12 Marian Kennedy, *U.S.A. Laws regarding Equal Employment of Women*, Den Haag, Emancipatieraad, december 1982, pag. 18.
- 13 Pregnancy Act, October 1978.
- 14 Christine Curtis, *For equality of the sexes*, in: California Lawyer, vol. 5, no. 6, June 1985.
- 15 Een overzicht treft men aan op pag. 249 van *Met Wettelijke Middelen* (zie noot 5).
- 16 Ik doel hier op de uitwerking in anti-discriminatie-wetgeving en niet op het opheffen van strafrechtelijke sancties tegen homofilie of op het strafbaar stellen van discriminatie op grond van homofilie.

POSITIEVE DISCRIMINATIE

Een carnavaleske eis

Ongelijkheid: wat Zeus vrijstaat, is daarmee niet ook de os vergund. Gelijkheid: niemands os mag worden gespietst. Of hangt het ervan af wiens os het is? Niemand mag op grond van haar of zijn sexe worden gediscrimineerd. Of hangt het ervan af om welke sexe het gaat?

Het laatste standpunt wordt ingenomen door de voorstanders van 'positieve discriminatie', volgens hun tegenstanders. Hieronder wordt inderdaad betoogd dat positieve discriminatie van vrouwen per definitie discriminatie van mannen op grond van hun sexe is en dat deze niet zozeer geoorloofd als wel geboden is, wil er ooit een eind komen aan de achterstelling van vrouwen. Geen verbod van 'sexediscriminatie' dus. Geen gelijke behandeling, maar een wisseling van de wacht.

Tot nu toe hebben de overheidsplannen tot positieve discriminatie van vrouwen c.q. vrouwen en mannen uit 'etnische minderheden' weinig opwindend opgeleverd. Nergens ziet men optochten om deze mooie bedoelingen te ondersteunen, of — wat toch voor de hand zou liggen — aan te dringen op een hoger tempo en een bredere toepassing.¹ Erger nog, wij horen nauwelijks iets van de groep die zich door deze intentieverklaringen bedreigd zou moeten voelen: de witte mannen. Zou het niet tot hen zijn doorgedrongen dat allerlei overheidsinstanties op het punt staan hun rechten aan te tasten? Of betekent dit dat hier weer sprake is van een — om een schrijfster in dit blad te citeren — 'mus in verregaande staat van ontbinding'?

Tegenstanders

Nu, voor wie de kracht van de burgerrechtenbeweging wil meten aan de intensiteit van het verzet van de belanghebbenden bij ongelijkheid, is er toch een straalje hoop. Een lid van de bedreigde groep heeft zich de moeite gegeven een proefschrift over 'positieve discriminatie' te vervaardigen van, inclusief noten en regis-

ters, 361 pagina's.² Om ons in de war te brengen verklaart de schrijver weliswaar een *voorzitter* van positieve discriminatie te zijn, maar dat hoeven we natuurlijk niet zonder meer te geloven.³ In Sloot's opvatting is positieve discriminatie een ultimatum remedium, dat dan ook nog zo uitgevoerd moet worden dat er geen aanwijsbare personen last van hebben. Hij baseert deze conclusie zowel op rechtvaardigheidsargumenten als op sociaal-psychologische overwegingen omtrent gewekte 'weerstand'. Deze zijn in het kader van zijn rechtvaardigheidstheorie, die een grote plaats inruimt voor subjectieve ervaringen van onrechtvaardigheid, nauwelijks van elkaar te onderscheiden. Dit levert op zichzelf al veel ingewikkeldheden op, omdat zo'n theorie geen criterium geeft voor de keuze welke ervaring van onrechtvaardigheid de rechtvaardigste is. De verwarring wordt nog vergroot doordat de argumenten van zijn medestanders,

* Anneke van Baalen is medewerkster bij de Feministische Uitgeverij De Bonte Was en universitair docente bij de vakgroep bestuurskunde aan de faculteit der Sociale Wetenschappen-A aan de Universiteit van Amsterdam.

de tegenstanders van positieve discriminatie, zo ongelukkig zijn. Zo schrijft Sloot op pag. 4: ‘Het bittere commentaar dat de Amerikaanse rechtsgeleerde Alexander Bickel heeft geleverd op de praktijk van “positieve discriminatie” bij de toelating tot universiteiten in zijn land klinkt — ook buiten de context waarin het is gemaakt — overtuigend omdat het zeer compact een reeks van centrale argumenten tegen positieve discriminatie omvat:

“The lesson of the great decisions of the Supreme Court and the lessons of contemporary history have been the same for at least a generation: discrimination on the basis of race is illegal, immoral, unconstitutional, inherently wrong and destructive of democratic society. Now this is to be unlearned and we are told that this is not a matter of fundamental principle but only a matter of whose ox is gored. Those for whom racial equality was demanded are to be more equal than others. Having found support in the Constitution for equality, they now claim support for inequality under the same Constitution. Yet a racial quota derogated the human dignity and individuality of all to whom it is applied; it is invidious in principle as well as in practice. Moreover, it can as easily be turned against those it purports to help. The history of the racial quota is a history of subjugation, not beneficence. Its evil lies not in its name but in its effect; a quota is a divider of a society, a creator of castes, and it is all the worse for its racial base, especially in a society desperately striving for an equality that will make race irrelevant.”

Hier wordt verzet aangetekend tegen positieve discriminatie op grond van juridische, morele en sociologische overwegingen en implicaties.’

Inderdaad, zou ik zeggen, ‘the gentleman protests too much’. Juridische, morele, sociologische overwegingen en implicaties voor de stokoude doodoener tegen iedereen die zich tegen onrechtvaardigheden organiseert: ‘nu doen jullie hetzelfde als wat jullie je tegenstanders verwijten’ of ‘nu worden jullie hetzelfde als jullie tegenstanders’. De realiteit van onrechtvaardigheid wordt vervangen door de intentie van rechtvaardigheid en vervolgens worden de activiteiten van degenen die zich tegen de realiteit verzetten aan de *intenties* getoetst.

In deze denkwijze moet men immers onderscheid maken tussen het rijk der normen en het rijk der feiten; de onrechtvaardigheden bevinden zich dan in het rijk der feiten en doen voor een discussie over normen niet ter zake; in het rijk der normen stralen echter de rechtvaardigheidspreenties van de onderdrukkers al, zodat rechtvaardigheidsclaims van de onderdrukten overbodi, ja zelfs gevaarlijk zijn.

Sloot had zijn boek dan ook meteen met dit citaat kunnen besluiten, maar dan was het wel erg dun geworden; het duurt nog 292 bladzijden voordat hij, met hetzelfde citaat, zijn onderzoek afrondt. In die bladzijden moet het standpunt dat positieve discriminatie in de zwakste vorm en als laatste redmiddel wèl toelaatbaar is, worden gefundeerd. Daartoe zet hij eerst zijn rechtvaardigheidstheorie uiteen.

Waardevrije rechtvaardigheid

Die rechtvaardigheidstheorie berust, zoals die van Bickel, op een neo-Kantiaanse scheiding van feiten en waarden. Samen-gevat: vanaf Aristoteles vormt het gelijkheidsbeginsel een ‘constituerend element van rechtvaardigheid’; deze gelijkheid — het gelijk behandelen van gelijke gevallen — is echter slechts formeel. Een criterium om te beoordelen of gevallen gelijk zijn, levert het beginsel van formele rechtvaardigheid niet; dat is een kwestie van substantiële rechtvaardigheid, die in laatste instantie willekeurig is (pag. 13). Vandaar dan de invoering van het hierboven al genoemde criterium van *ervaring* van onrechtvaardigheid (pag. 15); anders zou de rechtsfilosoof zijn carrière kunnen beëindigen met Marx’ uitspraak dat tussen twee gelijke rechten de macht beslist en het probleem verder aan politici en politicologen overlaten.⁴

Dat Aristoteles zijn gelijkheidsbeginsel wel degelijk met materiële criteria aanvulde blijft in deze weergave verborgen. In het verdere betoog duiken ze echter nog op — het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Sloot: ‘De wet moet algemeen zijn wat betreft het rechtssubject. “Maar

zelfs een rechtsregel die zich tot een algemeen omschreven beperkte groep van personen richt deugt niet: de waarheid, en dus ook de wet, geldt voor *allen* en erkent geen individuele of groepskenmerken. Dat men, bij wijze van uitzondering, noodgedwongen sommige groepskenmerken als relevant beschouwt — bijvoorbeeld de onderscheiding tussen man en vrouw, meerderjarige en minderjarige, zinnige en krankzinnige — bevestigt de regel: deze onderscheidingen *dérivent de la nature des choses*".⁵

Zo onderscheidde ook Aristoteles zeker 'noodgedwongen' man en vrouw, vrije en slaaf, op grond van hun 'natuur' — die van vrouw en slaaf strekte immers niet tot vrijheid en gelijkheid, maar tot dienstbaarheid en onderworpenheid; en wat Sloot betreft is er kennelijk (behalve de vervanging van slaven door krankzinnigen) niets veranderd.

Ons rechtvaardigheidssysteem is dus geenszins een formele koepel boven een neo-Kantiaanse chaos van waarden, waarin iedereen zijn subjectieve ervaringen kan werpen, maar een sluitende en stuitende samenhang tussen 'vorm' en 'materie': argumentaties over 'de natuur' bepalen in laatste instantie welke ervaringen geldig zijn en welke niet. Het is ook niet zo, dat, zoals het citaat zou kunnen doen vermoeden, de redeneringen op grond van 'la nature des choses' een incidentele sluitpost zijn in het gelijkheidssysteem: de daardoor uitgesloten vormen het overgrote deel van de mensheid, de 'gelijken' een mondiaal gezien miniem bezittersclubje; de numerieke verhouding tussen uitbuiters en uitgebuitenen is sinds Aristoteles namelijk aanzienlijk verschoven, net zoals de mate van de ongelijkheid: de verschillen in macht, comfort en inkomen.

Blikvernaauwing

Zo komen we dan op de reden voor overheidsactiviteiten ter bevordering van de gelijkheid en rechtstheoretische verhandelingen dienaangaande. Het is niet, dat

rechtvaardigheidscriteria willekeurig zijn en zeer veel studie en overpeinzingen vergen, maar dat de onrechtvaardigheden van de moderne samenleving zo duidelijk en schrijnend zijn, dat men de ogen wel moet dichtknippen om ze niet te zien.

Eén van de bekende gevolgen van deze blikvernaauwing is dat men niet verder kijkt dan de nationale grenzen. Zo ook Sloot: als een belangrijk verschil met de V.S. ziet hij dat 'de leden van minderheidsgroepen hier voor het grootste deel vrijwillig en eigener beweging naar toe (zijn) gekomen met het vooruitzicht, of in ieder geval de hoop, in economisch opzicht vooruitgang te boeken. (-) Van slavernij in de historische betekenis zoals dat bij de Amerikaanse zwarten het geval was, is ondanks de soms gevoelde dwang geen sprake' (pag. 162). Nog afgezien van het feit dat hier de Nederlandse koloniën even zijn vergeten, en dat in Suriname en op de Antillen wel degelijk ook van slavernij 'in de historische betekenis' sprake was, wordt in deze visie — die wel zeer dichtbij 'die buitenlanders komen hier om van onze sociale uitkeringen te profiteren' ligt — buiten beschouwing gelaten dat de welvaart in een land als Nederland berust op een politiek-economisch proces waarin zelfstandige producenten — met name de vrouwen onder hen — worden onteigend en vervolgens tegen sub-minimale lonen in de (huis)industrie aan het werk gezet.⁶ Aan het eventuele economisch *voordeel* voorafgegaan, dat weliswaar niet door alle officiële ingezetenen van de rijke landen gepland of zelfs maar gewild is, maar waarvan zij wel allen profiteren.

Het ergste leed

Zo verdwijnt het historisch en dagelijks onrecht dat vrouwen en mannen uit racistisch gediscrimineerde groepen wordt aangedaan al aardig uit het zicht. Voor de vrouwen in het algemeen is een vergelijking met de afstammelingen van de slaven in de V.S. ook interessant: zij blijken heel wat minder claims op compensatie van onrechtvaardigheid te kennen. Sloot

noemt drie argumenten, die kennelijk evident zijn:

1: Het lijden van zwarten was veel groter dan dat van blanke vrouwen in zowel psychologisch als fysiek opzicht; zwarte vrouwen hebben meer geleden vanwege hun huidskleur dan vanwege hun sexe.

2: Vrouwen missen de collectieve geschiedenis als een groep die in het verleden elders vrijheid en een zelfstandige cultuur heeft gekend.

3: Het bewustzijn van en het verzet tegen onderdrukking is bij zwarten altijd veel sterker geweest dan bij vrouwen.' (pag. 169).

Nu is de discussie over wie het ergste lijdt altijd uitzichtloos — het kost bijvoorbeeld niet de minste moeite te argumenteren dat bevoorrechte, verwendde mensen het ergste lijden als hun iets onaangenaams overkomt. Ook de mate van verzet tegen onrechtvaardigheid is geen maatstaf voor de mate van onrechtvaardigheid: mensen kunnen murw en moedeloos gemaakt worden. Ook hier is sprake van borreltafelpraat in een wetenschappelijk jasje — denk aan al die vrouwen, die heerlijk de hele dag op de tennisbaan zitten. De verhouding tussen racisme en sexismen is op deze manier niet te analyseren; vooral niet omdat er, zoals de schrijfsters over de positie van racistisch gediscrimineerde vrouwen steeds hebben betoogd, tussen beide een verband bestaat.⁷

Het over één kam scheren van racisme en sexismen, dat Sloot tot deze leedafweging heeft verleid, is op zichzelf wél door de vrouwenbeweging in zwang gebracht. Tijdens de eerste golf ging dat al heel eenvoudig: vrouwelijke abolitionisten in de V.S. ontdekten dat ze zelf ook geen burgerrechten hadden, ook als slaven beschouwd moesten worden. Een feministische stroming aan het begin van de tweede golf maakte in navolging van Gunnar Myrdal een sociologische analyse van 'minderheidsgroepen' en kijkt, daar bleken vrouwen onder te vallen, al konden zij geenszins als minderheid bestempeld worden. Bij sommigen leidde dat dan ook nog tot de conclusie dat de onderdrukking

van vrouwen *erger* is dan die van zwarten — juist omdat ze geen minderheid vormen en er toch niets tegen kunnen doen!

Meerderheden

Sloot informeert ons uitvoerig over dit aanhaken van feministen bij de zwarte burgerrechtenbeweging in de V.S., dat historisch heel interessant is; NOW, dat het voorbeeld was voor ManVrouwMaatschappij, is opgericht om het verbod van vrouwendiscriminatie af te dwingen, dat door een conservatief amendement in de Civil Rights Act 1964 was voorgesteld in de hoop dat het in die wet beoogde verbod van racistische discriminatie daarom verworpen zou worden — zowel het amendement als de wet werd echter aangenomen. Sloot zegt dan ook, na zijn leedafweging, dat de parallel tussen racisme en sexismen voor de hand ligt omdat 'de wijzen waarop zwarten en vrouwen "op hun plaats werden gehouden"' zoveel op elkaar lijken (er staat inderdaad 'werden' en niet 'worden'); dan volgen de 'sociale controlemechanismen' geweld, economische en psychische overheersing en groepsdwang, benevens de vraag hoe deze mechanismen buiten werking kunnen worden gesteld (pag. 170).

Deze analyse is echter maar voor één soort sociale beweging van belang: een burgerrechtenbeweging, die ten doel heeft dat haar leden, hetzij zwarte vrouwen en mannen, hetzij vrouwen als zodanig, op alle niveaus van de maatschappij evenredig vertegenwoordigd zullen zijn — zonder die niveaus als zodanig aan te tasten, dus de maatschappij als geheel te kritiseren. Volgens Sloot was kennelijk de hele feministische beweging van de tweede golf uitsluitend op het verwerven van burgerrechten gericht; via een citaat van Joke Smit schuift hij de minderheidsgroepenanalyse zelfs radicaal-feministen als Millet, Firestone en Mitchell in de schoenen (pag. 171).

Ook deze blikvernaauwing is het gevolg van een standpunt, waarbij men zich geen onderdrukking van *meerderheden* kan

voorstellen — en dus evenmin het grootste deel van de maatschappijkritiek, of die nu van socialistische of van links-liberale (op de bureaucratie als resultaat van de macht van het kleine aantal) signatuur is. Men ziet dan alleen de argumenten van die groepen, die in de bestaande machtsapparaten willen worden opgenomen, niet van hen die ze willen *afschaffen* — en zelfs in het suffe Nederland waren er dat nog heel wat, van Dolle Mina tot Sinie Strikwerda ('Wij willen niet een groter deel van de koek, wij willen een andere koek').

Voor de burgerrechtenbeweging is evenredige vertegenwoordiging op alle niveaus zowel middel als doel. De 'minderheden' zijn in deze visie gevangen in een vicieuze cirkel: omdat zij buitengesloten zijn, blijven zij buitengesloten; deze cirkel kan alleen worden doorbroken door vertegenwoordigers van hun groep binnen te brengen, die dan als wegbereiders voor hun achterban gaan functioneren. De ondervertegenwoordiging wordt gezien als zowel oorzaak als resultaat van de onderdrukking — een niet alleen formele, maar zelfs tautologische redenering, die uitstekend bij het overheidsbeleid aansluit omdat hij geheel ongevaarlijk is.

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat MVM na een jaar of zes in de overheid is opgegaan: Volgens Sloot met name in de Emancipatiecommissie, al waren ze ook elders te vinden. Evenmin is het dan verwonderlijk dat uit de buik van de overheid dan ineens zulke progressieve geluiden over positieve discriminatie komen: de hele burgerrechtelijke vleugel van de feministische en de anti-racistische beweging bevindt zich daar. En tenslotte is het begrijpelijk dat het onderwerp zo weinig mensen opwindt: ook wie door de beleids taal heendringt, vindt weinig beloften tot werkelijk ongedaan maken van onrecht.

Vereniging Voor Mannendiscriminatie

Toch is het zonde. Positieve discriminatie, dat wil zeggen discriminatie van mannen c.q. witten, is een te mooi onderwerp om

door de overheid te laten verpesten en er is zeker enthousiasme voor te wekken. In de tijd van het Voorontwerp voor een wet gelijke behandeling protesteerden 140 vrouwengroepen, in een paar dagen bijeengebeld, tegen dat ontwerp 'voorzover het de strekking heeft discriminatie op grond van geslacht te verbieden. Het beëindigen van de achterstelling ("discriminatie") van vrouwen is immers niet denkbaar zonder achterstelling ("discriminatie") van mannen.⁸ Dat was al een aardige stap op weg naar de oprichting van de Vereniging Voor Mannendiscriminatie, de VVM, als oplossing van het in MVM altijd als zorgelijk ervaren probleem dat daar de M maar voorop bleef staan.

Tot discussie is het in 1982 niet gekomen: het tweede deel van de wet, dat discriminatie op grond van homosexualiteit en huwelijks staat verbod, leidde tot het sexballet van EO en COC over pedofielen en christelijke campings, dat alle aandacht van de media opeiste. Toch had ook dat deel van de wet, dat wij toen nog wel nuttig vonden, tot hetzelfde protest aanleiding moeten geven: ook hier is immers sprake van een *neutraal* discriminatieverbod. Zoals het verbod te discrimineren op grond van geslacht kan leiden tot het voortrekken van mannen, bijvoorbeeld in vrouwengroepen, zo kan het verbod tot het discrimineren op grond van huwelijks staat leiden tot het voortrekken van gehuwden — wat inderdaad gebeurt is in de tweeverdienerswet en alle andere wetten die ongehuwden, met name ongehuwde vrouwen, hun economische zelfstandigheid afnemen zodra er iemand in de buurt van hun bed wordt vermoed.

Het eerste standpunt wordt gedeeld door de Emancipatieraad, gesteund door de 3e EG-richtlijn die inderdaad discriminatie van *vrouwen* verbiedt en positieve discriminatie van *vrouwen* toestaat.⁹

Voor het tweede standpunt zal men waarschijnlijk in de papieren rond de herintreedproblematiek moeten zoeken, maar de 'arbeidsplicht' van de getrouwde vrouw (en de bijbehorende 'staatsopvoeding'

van het kind) blijven ook — of juist? — in ‘progressieve’ kringen een moeilijk punt, dat slechts door Hedy d’Ancona openlijk en consequent verdedigd wordt; de beschuldiging dat feministen die arme vrouwen aan de lopende band willen zetten ligt immers altijd om de hoek.

Op de kop

Het neutrale discriminatieverbod is een logisch gevolg van de bovenvermelde neo-Kantiaanse theorieën omtrent de subjectiviteit van het rechtvaardigheidsgevoel en het ontbreken van criteria daarin om uit te maken wie er eigenlijk achtergesteld is en voorgetrokken zou moeten worden. Sloot zoekt daar wel naar, maar hij loopt vast omdat hij ten eerste meent dat eventuele in het verleden door discriminatie geleden schade niet vast te stellen is en bovendien vergeefs gaat zoeken naar rechtstreekse, individuele overerving van een dergelijke schadeclaim — alsof hem wordt gevraagd een vordering tot schadevergoeding in geld te beoordelen wegens een door enige grootmoeder ondergane discriminatie. Evenmin lukt het hem de voordelen van degenen die tot dusver positieve discriminatie genoten hebben op te sporen. De door Phillips,¹⁰ naast economisch voordeel, genoemde voordelen van zelfrespect en gevoelens van superioriteit lijken hem ‘op zijn minst twijfelachtig en zelfs eerder als een nadeel te beschouwen. Men kan toch moeilijk volhouden dat zelfrespect — in ieder geval in onze westerse cultuur — wordt vermeerderd door een besef lid te zijn van een gemeenschap die zich schuldig heeft gemaakt aan uitbuiting en onderdrukking?’ (pag. 233)

Zulke uitspraken kun je toch niet meer naïef noemen: hij zet willens en wetens de wereld op de kop. Hoe vaak is niet door feministen, anti-racisten en historici betoogd dat gevoelens van superioriteit nu juist ieder *beseft* mee te doen aan uitbuiting en onderdrukking uitsluiten? Als rijken *beter* zijn dan armen, witten *beter* dan zwarten, mannen *beter* dan vrouwen, dan komt de superieure alles wat hij ontvangt

als een *recht* toe — en juist dat recht wordt door de als inferieur bestempelde aangevallen.

Een beweging die de eis van positieve discriminatie stelt wil niet *gelijk* behandeld worden, maar wil van positie *ruilen*. Jij wordt altijd voorgetrokken, ik word altijd achtergesteld; nu gaan we het eens andersom doen. Daarom is de eis tot positieve discriminatie in beginsel een vrolijke, zelfs carnavaleske eis — om nu eens iedere dag Saturnalia te houden, waar de meesters de slaven bedienen, in plaats van één keer per jaar of, zoals het nu dreigt te gaan, voor één zwart afdelingshoofd of één vrouwelijke professor.

Verworven rechten

Dat ruilen van positie brengt logisch aantasting van de verworven rechten van de tot nu toe voorgetrokken groep met zich mee, want anders wordt hoogstens de ene racistisch of sexistisch gediscrimineerde vervangen door de andere en zo alleen de onderlinge concurrentie tussen de verschillende soorten en merken buitengesloten en vergroot. Dat betekent dat, zoals ook Bovenkerk en het College van Bestuur van de Amsterdamse universiteit inzien, interne sollicitatieregelingen, voorkeur voor wachtgelders en werklozen en de regel ‘last hired, first fired’ zullen moeten worden afgeschaft¹¹ — maar wel, wat zij er niet echt duidelijk bijzeggen, alleen voor die gevallen waarin inderdaad positieve discriminatie van achtergestelden plaatsvindt, want anders hebben de vakbonden gelijk als ze hierin alleen een flexibilisering ten bate van de werkgevers zien. Sloot meent daarentegen dat verworven rechten van aanwijsbare individuen niet moeten worden aangetast en dat dus eigenlijk alleen indirecte positieve discriminatie bij de verdeling van ‘intermediaire goederen’ mag worden toegepast (pag. 296), vandaar dat hij als geslaagde voorbeelden slechts de moeder-mavo en gerechtstolken voor buitenlanders noemt — terwijl de moeder-mavo al

lang een mavo voor mannelijke en vrouwelijke schoolverlaters is geworden en toeken toch tot het normale voorzieningenpakket van gerechtelijke instanties zouden moeten behoren in het kader van 'audi et alteram partem'.

Verplicht

Indirecte positieve discriminatie ten aanzien van intermediaire goederen vindt inderdaad al jaren plaats: dat is wat in de buitenparlementaire wandeling *inkapseling* en *disciplineren* genoemd wordt: het aanstellen van vrouwen voor het 'werken met vrouwen', en van mannen en vrouwen uit minderheden voor het 'werken met' mannen en vrouwen uit minderheden — speciale voorzieningen in het onderwijs, hulpverlening, opbouw- en vormingswerk om eventuele pogingen tot organisatie van betrokkenen in de kiem te smoren om echtscheidingen c.q. rellen en opstanden te voorkomen.¹²

Directe positieve discriminatie voor echte goederen (dus banen) heeft alleen zin als deze *algemeen* is, dus voor alle soorten banen, en *verplicht*, voor overheid en bedrijfsleven. Dit is ook het standpunt van de onderzoekster die voor de ER in Zweden en de V.S. de positieve discriminatie heeft onderzocht.¹³

Algemeenheid en verplichtheid van positieve discriminatie van racistisch gediscrimineerden is een nog klemmender vereiste, omdat de beleidsmakers deze niet mogelijk achten zonder een verregaande registratie op 'etniciteit'.¹⁴ Het lijkt mij vanzelfsprekend dat tegenover de onoverzichtelijke gevolgen van zo'n registratie wel zeer duidelijke voordelen zouden moeten staan en dat daarom, zolang geen degelijke garanties worden gegeven, de hele positieve discriminatie als een valkuil kan worden opgevat. Op dit punt hoeven vrouwen in elk geval niet te aarzelen: wij zijn helaas al als zodanig geregistreerd; wij hoeven bovendien als numerieke meerderheid minder bang te zijn voor 'weerstand' — wat houdt ons tegen om gezamenlijk, ongeacht huidskleur en her-

komst, de mannenberoepen te gaan veroveren?¹⁵

Inderdaad, die mannenberoepen zelf en die hele rottige manschappij met zijn mafiapraktijken: de angst het van de mannen buitenshuis te verliezen (net of je het binnenshuis zou kunnen winnen!) of erger nog, het te winnen en je vrouwelijkheid te verliezen. Het inzicht dat de macht van de mannen de keerzijde is van het geduld der vrouwen moet maar weer eens onder de ruïnes van de versteende vrouwenbeweging worden opgegraven. Met het succes van De stilte rond Christine M. schieten we niet veel op: de *individuele wensdroom* de rollen nu eens gewelddadig om te keren bevestigt hoogstens de bestaande toestand. Dan kunnen we beter een perspectief scheppen op nette, zakelijke manendiscriminatie.

Het proefschrift van Sloot geeft, voor wie het geduld heeft goed te zoeken en veel heen en weer te bladeren, daartoe nuttige informatie over de Amerikaanse geschiedenis en de Nederlandse status quo. Het bewijst in elk geval overtuigend dat de gediscrimineerden zelf aan de slag zullen moeten.

Noten

- 1 Misschien is de eerste zwaluw de 8 maart-bijeenkomst op 9 maart j.l. waar boze gemeente-ambtenaren bij monde van Troetje Loewenthal en Hedy d'Ancona aandrongen op aantasting van verworven rechten van witte mannen (Volkskrant, 10 maart 1987).
- 2 B.P. Sloot, *Positieve discriminatie. Maatschappelijke ongelijkheid en rechtsontwikkeling in de Verenigde Staten en in Nederland*, Tjeenk Willink, Zwolle, 1986.
- 3 Vergelijk ook Louise Mulder, Bulletin van het Landelijk Bureau Racismebestrijding, februari 1987, pag. 14. e.v..
- 4 Aan het rapport dat F. Bovenkerk maakte voor de ACOM (*Een Eerlijke Kans*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, februari 1986) is te zien dat een politieke aanpak geen verschillend resultaat hoeft op te leveren: Bovenkerk suggereert niet dat positieve discriminatie van 'etnische minderheden' niet *mag*, maar dat het niet *kan*.
- 5 Sloot, pag. 17. Het citaat in het citaat is uit Böhtlingk en Logemann, *Het wetbegrip in Nederland*, 1966, pag. 19; het citaat in het citaat in het citaat van Montesquieu.

- 6 Zie voor een beknopte weergave van dit proces recentelijk nog Maartje van Putten, *De Groene Amsterdammer*, 14 februari 1987.
- 7 Zie voor enkele voorbeelden van analyse S. Firestone, *The Dialectic of Sex: The case for feminist revolution*, Bantam 1970/1; A. Davis, *Women, race and class*, The Woman's Press, 1981; J. Jones, *Labour of Love, Labour of Sorrow, Black women, work and the family, From slavery to the present*, Vintage Books, 1986.
- 8 Vrouwenkrant, maart/april 1982, pag. 24-26 en 39.
- 9 Men leze voor de ontwikkeling van het sexe-neutrale standpunt van de Emancipatiecommissie naar het feministische standpunt van de Emancipatieraad de pagina's 192, 198, 201-203, 206-208, vergelijk ook pagina 272 e.v. en 278.
- 10 Sloot's voetnoot verwijst naar Phillips (1981), pag. 134; de literatuurlijst vermeldt echter alleen Phillips 1978, 1979 en 1982.
- 11 *Over gelijkwaardigheid gesproken*, Nota vrouwenemancipatie van de Universiteit van Amsterdam, 1986, pag. 43 en Bovenkerk (noot 3), pag. 102, op afstand gevolgd door de Adviescommissie Minderheden, zelfde rapport, pag. 144 onder 6. Zie ook noot 1. Zie over het standpunt van de diverse overheidscommissies Sloot, pag. 192 e.v..
- 12 Zie bijvoorbeeld *Feminist I en II*, De Bonte Was 1977 en B. Bryan, S. Dadzie, S. Scafo, *The Heart of the Race, Black women's lives in Britain*, Virago 1985, pag. 139 over de gesubsidieerde revolutie. Vergelijk ook Bovenkerk (noot 3) pag. 108-109.
- 13 M.M. Sanderse, *Studie Vrouw en Arbeidsvoorziening*, een overzicht van de quoteringsregelingen die in de VS en Zweden worden gehanteerd met betrekking tot arbeidsvoorzieningsactiviteiten, Emancipatieraad juli 1984. De ER schrijft in zijn advies van november 1986 terug voor dwangmaatregelen jegens het bedrijfsleven en sluit zich zo aan bij de door M. Triest onderzochte praktijk in Canada, Australië en Noorwegen. Zie de samenvatting achter het ER advies.
- 14 Zie: *Registreren van etnische afkomst?* Verzameling van artikelen op uitnodiging geschreven ter voorbereiding van een discussiemiddag op 18 april 1985 in Amsterdam, Bestuursinformatie Amsterdam en daarin vooral J. Holvast e.a.; *Niet registreren, maar doen!* (pag. 16 e.v.) tegenover J.E. Overdijk-Francis, *Registreren of blijven creperen* (pag. 37 e.v.). Sloot vermeldt de registratieproblematiek wel, maar voegt er in een voetnoot aan toe dat 'het argument van de bescherming van de privacy gemakkelijk kan worden overtrokken'. Zie verder A.C. van Baalen, Katijf 1987, pag. 20 e.v., vooral noot 8.
- 15 Zie ook Jones (noot 6), pag. 302 en 324 en Ph. A. Wallace e.a., *Black Women in the Labour Force*, The MIT Press, 1981/2, pag. 105-106.

BERNADETTE DE WIT*

DE FEMINISTISCHE HANG NAAR VEILIGHEID

Vrouwen en wonen in het rapport 'Buiten Gewoon Veilig'

Na ruim twee jaar voorbereiding presenteerde de Stichting Vrouwen, Bouwen en Wonen eind januari het resultaat van haar project over 'sociale veiligheid' buitenshuis. Op een studiedag waar zowel minister De Koning van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (toen nog als beleidsverantwoordelijke voor emancipatie) en mevrouw Second van Banchet, emancipatiecoördinator bij het Ministerie van VROM, aanwezig waren werd het boek *Buiten Gewoon Veilig* gepresenteerd, over ruimtelijke maatregelen tot vermindering van seksueel geweld op straat. Auteurs zijn landschapsarchitecten Geerdien

Krijnen, Annemarie Lodder en Titia Hagonides, werkzaam bij bureau ('buro') Zij-AanZicht in Wageningen, sociaal-geograaf Lenie Scholten (KUN) en planoloog Hennie Heesmans van de Vrouwenwerkwinkel in Nijmegen.

De nieuwe planologische strategie tegen openbaar seksueel geweld is niet alleen succesvol geïntegreerd in het overheidsbeleid, maar wordt ook vanuit de vrouwenbeweging gezien als nieuwe impuls. 'Traditionele' feministische acties tegen

* Bernadette de Wit is free-lance journaliste

sexueel geweld op straat, zoals de jaarlijkse Heksennacht en het stenigen van winkelpanden van pornografie verkopende middenstanders waren min of meer doodgebloed na de liberalisering van het porno-artikel in de zedelijkheidswetgeving. Het verband tussen sexueel geweld op straat en de ruimtelijke inrichting was al eerder gelegd — veel vrouwen noemen bepaalde plaatsen in de gebouwde omgeving gevaarlijk — maar nooit uitgewerkt. Door de koppeling van sexueel geweld aan de sexindustrie lag een sterke nadruk op demonstrenen tegen bij voorbeeld peepshows, terwijl deze meestal in drukke straten zijn gesitueerd. De logica leek zoek, want het gaat juist om plaatsen waar wél sexueel geweld wordt gepleegd. *Buiten Gewoon Veilig* analyseerde onveilige locaties in de steden Leiden en Utrecht en stelt naar aanleiding hiervan een serie ruimtelijke maatregelen voor ter vermindering van de onveiligheid.

Eerlijk gezegd vielen de analyse en de maatregelen mij nogal tegen. Met alle respect voor het zorgvuldige graafwerk dat werd verricht, is het twijfelachtig of het begrip sociale veiligheid buitenshuis geïsoleerd *op vrouwen* kan worden toegepast en dan ook nog uitsluitend met betrekking tot *sexueel geweld*. De feiten zijn bekend: volgens verschillende onderzoeken hebben vrouwen meer dan mannen gevoelens van onveiligheid over criminaliteit in het algemeen. (In *Buiten Gewoon Veilig* staat: 'ten gevolge van', maar dat lijkt mij onjuist omdat angst voor criminaliteit vaak los staat van het zelf hebben medegemaakt van iets naars.) Goed, vrouwen zijn er dus banger voor dan mannen, maar dat klopt niet met de cijfers over de daadwerkelijk gepleegde criminaliteit. Die is namelijk voor het grootste deel een zaak van *mannen onder elkaar*. Die niet ... met de feiten overeenstemmende angst (de auteurs spreken liever van gevoelens van dreiging of onveiligheid) komt vaker terug in *Buiten Gewoon Veilig*. Per jaar worden ongeveer honderdduizend vrouwen op straat lastig gevallen volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek. Dat aantal is

klein in verhouding tot het geschatte aantal seksuele geweldsdelicten tegen vrouwen dat *binnenshuis*, vaak door een bekende van het slachtoffer, wordt gepleegd. Maar de vrouwen die aan de enquêteur opgeven dat zij bang zijn, waren dat niet thuis, maar op straat. Wéér stemmen de gevoelens van dreiging niet overeen met de feiten.

Het percentage vrouwen dat 's avonds liever niet alleen naar bepaalde plaatsen in haar eigen buurt gaat, is zesenvestig, tegenover dertien procent van de mannen. Negenenvijftig procent van de vrouwen durft 's avonds niet alleen in een stille buitenwijk te lopen, bij de mannen is dat veertien procent. Overigens zijn de meeste *oudere* vrouwen veel banger voor tasjesroof dan voor sexueel geweld. Dit gegeven, plus de bange mannen, alsmede het feit dat een aanzienlijk percentage vrouwen kennelijk *geen* last heeft van dreiginggevoelens, had de auteurs tot nadenken moeten stemmen. Maar Krijnen c.s. brengen geen enkele nuancering aan wanneer zij spreken over 'vrouwen'. Impliciet laden zij daarmee de verdenking op zich dat voor hen alle vrouwen eenduidig in de categorie 'slachtoffers van sexueel geweld' passen. Elders schrijven zij ook al dat *alle* plegers van sexueel geweld mannen zijn. Het is een hardnekkige paranoïde feministische mythe: alle mannen zijn potentiële verkrachters en alle vrouwen zijn potentiële slachtoffers. Alleen al mijn persoonlijke ervaring logenstraft die mythe, maar ik ga ervan uit dat enig (wetenschappelijk) speurwerk op meer vrouwen zal stuiten die een ander menselijk wezen tot seksuele handelingen hebben gedwongen, dan wel daartoe door een vrouw zijn gedwongen.

Natuurlijk wil ik niet bagatelliseren dat vrouwen vijf maal zo vaak als mannen slachtoffer worden van sexueel geweld, maar dat houdt mijns inziens niet in dat beleid tot vermindering van onveiligheid in de omgeving ook uitsluitend moet worden vertaald in beleid over vrouwen in het algemeen en sexueel geweld. Feministen vertonen nogal eens de idiosyncrati-

sche neiging te doen alsof alles wat vrouwen overkomt *erger* is dan wat andere mensen wordt aangedaan. Bovendien vinden veel feministen seksueel geweld van een onuitsprekelijk ernstiger gehalte dan ander geweld tegen het menselijk lichaam waarbij niet speciaal de genitaliën of secundaire geslachtskenmerken het doelwit zijn. Het wordt tijd dat we daar eens kritisch afstand van nemen. Serieus nemen van seksueel geweld wil niet zeggen dat we er ons op blind staren. 'Gevoelens' zijn niet heilig en mogen best eens ter discussie worden gesteld. De machteloosheid van vrouwen wordt nog eens bevestigd door het spreekgebruik in *Buiten Gewoon Veilig*: Krijnen c.s. spreken liever van 'dreiging' dan van angst, omdat het begrip angst alleen iets over vrouwen zou zeggen. Bovendien wordt zo geen rekening gehouden met gevoelens van walging. De uitdrukking dreiging verwijst direct naar de daders en daar ligt het probleem, aldus Krijnen c.s. Volgens mij lost dit niets op. Het woord dreiging maakt seksueel geweld alleen maar magischer evenals de uitdrukking 'enge plekken', ook gebruikt in *Buiten Gewoon Veilig*. Zo wordt een beeld opgeroepen van boze mannen die op onschuldige meisjes jagen. Hoezeer ik het ook met de auteurs eens ben dat het beeld van vrouwen als overdreven bange wezens moet worden voorkomen, toch vind ik het zinniger om het bestje bij zijn naam te blijven noemen. Walging vind ik te vergelijken met angst en leidt evenmin tot verzet, wat bij gevoelens van *woede* weer wel het geval is. Waar we heen moeten is dat alle vrouwen woedend worden als ze ongewenst worden lastig gevallen. Dáár ligt op het ogenblik het grootste probleem en in die richting moet de oplossing worden gezocht. Volgens Tegen Haar Wil worden veel vrouwen vooral *vóór* en *ná* de confrontatie met seksueel geweld kwaad, maar op het moment zelf zijn ze vaak bang omdat ze *onzeker* zijn. Vrouwen die zich zekerder voelen, zijn ook *tijdens* de aanval kwaad en zij verzetten zich dan ook! Ik vind dat Krijnen en haar collega's veel te gemakkelijk over die onzekerheid heen

stappen. Door hun kortzichtige poging om gelijk te krijgen — mannen zijn de schuldigen — schuiven ze de oplossing alleen maar verder vooruit.

Ook met de gangbare feministische definitie van seksueel geweld, die ook door Krijnen c.s. wordt gehanteerd, heb ik grote moeite. Deze definitie is veel te breed, waardoor wederom onbedoeld het slachtofferschap van vrouwen wordt uitgebreid. Het feminisme heeft terecht geconstateerd dat de huidige zedelijkheidswetgeving bepaalde ernstige vormen van seksueel geweld niet als verkrachting erkent (bij voorbeeld gedwongen orale en anale penetratie). Verkrachting in het huwelijk bestaat voor de huidige wet niet. Echter, de feministische kritiek is halverwege blijven steken in haar poging het *zedelijkheidskarakter* van de wet te vervangen door een feministische analyse van (seksueel) *geweld*. Met halverwege blijven steken bedoel ik bij voorbeeld dat een delict als *exhibitionisme* in *Buiten Gewoon Veilig* in één adem wordt genoemd met aandrang en lastig vallen, terwijl exhibitionisten zoals bekend geen ernstige intimidatie of geweld plegen. Dit is niet zomaar muggezifterij, ik vind het wel degelijk van belang om zo exact mogelijk te zijn.

Volgens Krijnen c.s. vallen ook nafluiten, uitklederig aankijken en geile grapjes onder seksueel geweld — een gewoonte die zij overnemen van andere feministische auteurs. Dat lijkt mij strategisch onverstandig. We moeten hoofdzaken van bijzaken blijven onderscheiden. Het criterium moet zijn persoonlijke bedreiging. Vrouwen die zeggen dat ze zich door een fluitende bouwvakker in hun integriteit voelen aangetast leiden aan een ernstig gebrek aan realiteitszin. Misschien biedt de cursus 'Omgaan Met Echte Mannen' van het Vrouwencentrum Kenau soelaas. Het risico bestaat dat *te* veel wettelijke bescherming vrouwen weer terug voert naar af. Het getuigt van gebrek aan historisch besef om te veel veiligheid te verwachten van de zedelijkheidswetgeving, die immers is gestoeld op negentiende-eeuwse denkbelden over de eerbaarheid

van de vrouw. De vrouwelijke kuisheid moest worden beschermd in een patriarchale samenleving, waarin vrouwen van het vaderlijk gezag naar dat van de echtgenoot overgingen. Het artikel over exhibitionisme stamt uit die zelfde tijd, waarin fatsoenlijke vrouwen geacht werden om wel te worden door het zien van een mannelijk lid. Zo flauw zijn vrouwen toch niet meer? En zo ja, moeten we dan niet nodig van het overdreven ontzag voor de fallus af? Daarnaast vraag ik me af of de feministische analyse over seksueel geweld als het middel waarmee mannen vrouwen onderdrukken, op lange termijn bruikbaar is. Hoeveel instant bevrediging deze theorie ook schijnt te bieden. Ze is veel te statisch waardoor de machteloosheid van vrouwen als wezens die fundamenteel te kwetsen zijn op hun edele delen eenzijdig maar wordt benadrukt. Onbedoeld worden vrouwen daarmee gereduceerd tot hun geslachtsorganen.

Terug naar de ruimtelijke ordening, want Krijnen c.s. hebben impliciet een ruime definitie van seksueel geweld, een nadruk op 'dreiging' in plaats van angst en een niet-gespecificeerd en statisch vrouwbeeld in hun achterhoofd gehad bij het uitwerken van hun ruimtelijke maatregelen. Een willekeurige greep uit de voorstellen: woonkamers aan de straat, geen lange, blinde gevels, geen bergingen aan de straatkant, geen uitstekende balkons op één hoog, geen inhammen en hoeken in de gevel, geen overbouwingen met pilaren, goed verlichte trappehuizen, afsluitbare portieken, een glasspleet over de gehele lengte van de lift, geen torenflats, geen onbebouwde terreinen, geen doodlopende achterpaden en een goede verlichting, overzichtelijke parkeerterreinen in het zicht van woningen, bushaltes op gehoorafstand van huizen, gezellige straten, meer surveillance door de wijkagenten. Hoofdzaak is dat er overal informeel toezicht mogelijk wordt. De auteurs geven zelf al aan dat sommige maatregelen niet zonder meer kunnen worden uitgevoerd. Er zijn soms uiteenlopende belangen in het geding, van verschillende

soorten bewoners, en die moeten worden afgewogen. Een voorbeeld: vrouwen die van uitgaan houden hebben volgens de auteurs belang bij een disco in een woonstraat, terwijl dat voor de omwonenden neerkomt op lawaai- en parkeeroverlast en mogelijk vandalisme. Ook het pleidooi voor informeel toezicht is volgens Krijnen c.s. niet door iedereen gewenst, veel mensen verkiezen juist de anonimiteit van een grootstedse manier van bouwen. Het meest duidelijk is dit probleem bij hun voorstel om stegen en parken 's nachts maar af te sluiten. Straatprostituties en *cruisende* homoseksuelen zullen dat niet in dank afnemen. Op dit moment valt mij het verschil op tussen de homoseksuele reactie op (seksueel) geweld tegen mannen — potenrammerij — en de dominante feministische reactie op seksueel geweld. Nichten lijken veel meer geneigd hun angst te overwinnen en zich hun plezier-tjes in bos en park niet te laten afnemen, terwijl bij vrouwen vermijdingsgedrag hoog scoort.

De hoge verwachtingen die recentelijk uit de vrouwenbeweging zijn voortgekomen ten aanzien van architectuur en planologische maatregelen, moeten hoog nodig kritisch worden bezien. De hoop op sociale verbetering via architectuur en planologie komt op mij naïef en gedateerd over. Wel moet de ontwikkeling van de toegenomen participatie van vrouwen in het ruimtelijk beleid worden doorgezet, maar degenen die op dat terrein actief zijn moeten ervoor waken dat door hun inbreng vrouwen apart worden gezet. Bepaalde maatregelen zijn immers ook van belang voor mannen (kans op beroving), kinderen, ouderen of gehandicapten.

Vooralsnog is voor mij het verband tussen het voorkomen van seksueel geweld en de ruimtelijke inrichting niet overtuigend aangetoond. Ondanks hun relativerende opmerkingen hangen de auteurs van Buiten gewoon veilig erg aan hun maatregelen. Waarom die drang tot profilering *als vrouwen* in steeds meer vakgebieden? De snelste en effectiefste strategie tot vermindering van het seksueel geweld op straat

èn thuis, door onbekenden of de eigen man, is vergroting van de weerbaarheid van vrouwen. Niet omdat vrouwen 'het probleem' vormen, maar juist omdat zij de oplossing belichamen. De oorzaak van seksueel geweld, en meer in het algemeen discriminatie van vrouwen, ligt in de scheve machtsverhoudingen tussen de seksen, op persoonlijk en structureel niveau. Om dat te veranderen zullen vrouwen van een verliezersidentiteit naar een strategisch perspectief moeten overstappen. In veel feministische discussies, ook weer in dit geval, lijkt het er echter op dat die ongelijke machtsverhouding wordt gecultiveerd. Verder dan aandacht vragen voor misstanden en roepen om vergelding (avondklokken voor mannen) of bescherming komen veel feministen niet. Het is immers gemakkelijker mannen of de ruimtelijke ordening de schuld te geven dan zelf sterker en minder kwetsbaar te worden. De onwil om het eigen aandeel

— de zogenaamde vrouwenpatronen — eens flink ter discussie te stellen wordt langzamerhand steeds problematischer. Het doet allemaal verdacht veel denken aan klassiek (middle class) vrouwengedrag, de gouden-kooistrategie van de (relatief) machtelozen. Inderdaad zijn vrouwen met een keurige meisjesopvoeding oververtegenwoordigd in feministische kringen. Vaak zijn niet-feministische vrouwen in seksueel en sociaal opzicht veel zelfbewuster en zelfstandiger. Is de feministische hang naar veiligheid de eigentijdse variant op de negentiende-eeuwse verdediging van de vrouwelijke eerbaarheid?

Buiten Gewoon Veilig, 1987, Uitgeverij Goossens/Mets en de Stichting Vrouwen, Bouwen & Wonen, Rotterdam.

Auteurs: ir. G. Krijnen, ir. A. Lodder, ir. T. Hajonides, drs. L. Scholten en drs. H. Heesmans.

REPLIEKEN

Politievrouwen in Noord-Ierland

Graag wil ik reageren op de bespreking door Sacha Prechal van het arrest Johnston dat in mei 1986 door het Hof van Justitie van de EG is geweest (kroniek Europees recht, *Nemesis* 1985 nr. 6, pag. 266-271). Haar commentaar is naar mijn mening erg oppervlakkig en te weinig kritisch. Afgezien van het feit dat bepaalde facetten van de zaak mijns inziens niet goed uit de verf komen bij de samenvatting van het arrest (met name verzuim te vermelden dat mevrouw Johnston al jaren *normale surveillance-diensten* verrichtte, zij het ongewapend, maar met een gewapende mannelijke collega, en naar volle tevredenheid functioneerde) richt mijn kritiek zich vooral op het mijns inziens al

te klakkeloos accepteren dat de openbare orde er toe kan leiden dat het geslacht een bepalende factor is voor de uitoefening van de politietaak. Er worden wel wat vraagtekens gezet bij dit argument, maar die worden simpelweg afgedaan met de slotopmerking 'Het is makkelijk theoretiseren en onmogelijk goed oordelen van achter een bureau in Nederland. Vermoedelijk heeft het Industrial Tribunal in Belfast meer zicht op de Noordierse situatie' (pag. 271). Wellicht echter ook meer vooroordelen tegen gewapende vrouwen in de politiemacht! Des te meer reden om, vanachter een bureau, die eventuele vooroordelen aan de kaak te stellen! Verder, en dat is nog belangrijker, gaat Prechal

niet nader in op de criteria die het Hof de nationale rechter aanreikt om te bepalen of het geslacht een bepalende factor is voor de uitoefening van de politietaak in Noord-Ierland. Criteria die wèl in de rechtsoverwegingen te vinden zijn, maar merkwaardigerwijs niet terugkeren in de verklaring voor recht, waardoor ze aan nadruk verliezen. Criteria ook die, afhankelijk als ze zijn van de interpretatie van de nationale rechter, wel eens (te) veel ruimte zouden kunnen bieden aan de uitzonderingsgrond 'beroepsactiviteiten

waarvoor vanwege hun aard of de voorwaarden voor de uitoefening ervan het geslacht een bepalende factor is'. Of dit arrest dan ook 'weinig nieuws' bevat, moeten we nog maar even afwachten. Op mijn verdere ideeën over dit arrest wil ik hier niet ingaan. Daarvoor zij verwezen naar het NJCM-Bulletin van maart 1987, waarin bedoeld arrest is gepubliceerd met een noot van ondergetekende.

Titia Loenen

Meisjes randen jongen aan

Geachte Redactie,

In verband met uw oproep om inzendingen met betrekking op het bericht 'Meisjes randen jongen aan' stuur ik u hierbij een limerick, die ik samen met mijn man gemaakt heb. Mogelijk acht u deze ook bruikbaar voor plaatsing, ook al valt hij eigenlijk buiten de omschrijving van het gevraagde.

Hoogachtend,

Vier meisjes op jacht in Den Haag*
bezaten een angstige blaag.*
Hun smoes vond de rechter**
natuurlijk veel echter,**
toen ze zeiden**: 'hij wou toch zo graag.'*

Mr. J.M.C.M. Smarius**
en

Mr. C.A.M. Smarius-Dunselman*

KRONIEKEN

ARBEIDSRECHT

De zaak Van Dam onzorgvuldig behandeld door directeur GAB

De directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau te Helmond heeft onzorgvuldig gehandeld door niet te wachten op de zienswijze van de Commissie Gelijke Behandeling. Hij heeft zich in deze aangelegenheid jegens klaagsters niet behoorlijk gedragen. Deze ferme uitspraken zijn te vinden in het openbaar rapport van de Nationale Ombudsman inzake de klacht

over de handelwijze van de directeur van het GAB te Helmond, verslagnr. 84.00023, 9 oktober 1986.

Openbaar rapport

Inleiding

Op 4 januari 1984 wendde zich tot mij mr. B., advocaat en procureur te Helmond, namens de dames Br., V., F., D. en S. met een klacht over de minister van So-

ciale Zaken en Werkgelegenheid (directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau (GAB) te Helmond). Ik heb ter zake een onderzoek ingesteld.

Klacht

Op grond van de door klagsters verstrekte informatie vatte ik de klacht als volgt samen.

Op 2 september 1983 heeft (...) fabriek D. BV te Helmond op grond van art. 6 van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen (BBA) aan de directeur van het GAB te Helmond vergunning gevraagd een aantal werknemers, waaronder klagsters, te ontslaan.

Omdat klagsters meenden dat hun werkgever hiermede in strijd handelde met art. 1 van de Wet gelijke behandeling mannen en vrouwen (WGB) heeft mr. B. namens hen op 20 september 1983 de Commissie Gelijke Behandeling Mannen en Vrouwen bij de arbeid (verder de Commissie te noemen) gevraagd haar zienswijze op de aanvraag kenbaar te maken. Per dezelfde datum heeft mr. B., die verweer voerde, de directeur GAB verzocht om opschorting van de ontslagvergunningsprocedure dan wel om opschorting van zijn beslissing totdat de Commissie haar zienswijze kenbaar zou hebben gemaakt. De directeur GAB heeft op dit verzoek afwijzend gereageerd.

Klagsters achten het onjuist dat de directeur GAB weigerde te wachten op de uitspraak van de Commissie. Zij menen dat door het ingenomen standpunt de wettelijke procedure zoals vastgesteld in de WGB wordt gefrustreerd. Indien vrouwen op discriminatoire gronden worden ontslagen na een verkregen ontslagvergunning, is slechts een procedure mogelijk op grond van art. 1639t Burgerlijk Wetboek. Hieraan houden zij in de praktijk slechts een schadeloosstelling over terwijl de intentie van het beroep op de WGB het behoud van de arbeid is.

Vraagstukken met betrekking tot discriminatie in het arbeidsproces zijn, zo stel-

len klagsters, uitermate ingewikkeld en vergen een bijzondere kennis, waartoe de Commissie wordt bijgestaan door de Loon Technische Dienst. Naar de mening van klagsters is de directeur GAB niet zodanig toegerust dat een ingewikkelde materie als deze naar behoren in het oordeel kan worden betrokken. Klagsters zijn derhalve van mening dat de directeur GAB de zienswijze van de Commissie had moeten afwachten.

Wettelijke achtergrond

Op grond van de Wet gelijke behandeling mannen en vrouwen (art. 6 lid 1) kan 'degene die meent dat te zijnen nadele een onderscheid is gemaakt als bedoeld in art. 1637ij, eerste lid van het Burgerlijk Wetboek, of art. 2 of art. 3 of art. 4 van deze wet, zich wenden tot de Commissie, bedoeld in art. 9 van de Wet gelijk loon voor vrouwen en mannen, met het verzoek hem haar zienswijze daaromtrent kenbaar te maken'. De bedoelde commissie is de Commissie Gelijke Behandeling van mannen en vrouwen bij de arbeid.

(...)

Bevindingen

Op grond van de mij ter beschikking staande stukken stelde ik het volgende vast.

De directeur van het GAB heeft zich bij diens weigering om de zienswijze van de Commissie af te wachten alvorens beslissingen te nemen ex. art. 6 BBA gebaseerd op het schrijven van de Directeur-Generaal voor de Arbeidsvoorziening van 25 juli 1983 gericht aan de hoofdinspecteur-directeur voor de Arbeidsvoorziening Noord-Brabant.

De belangrijkste passage uit dit schrijven van 25 juli 1983 luidt als volgt:

'...De GAB-ontslagprocedure is een eigen procedure, die los staat van eventuele andere bij de rechter op het punt van ontslag aanhangige procedures. Dit is een lijn die ook door de rechter in hoger beroep in de Kyster zaak is erkend.

Als men wil dat de directeur GAB een procedure opschort dan zal men zich in kort geding tot de rechter dienen te wenden met het verzoek om de aanvrager van de ontslagvergunning te veroordelen, op straffe van verbeurte van een dwangsom tot opschorting van de ontslagprocedure.

Het bevel richt zich dus tot de aanvrager en niet tot de directeur GAB.

De directeur van het GAB kan dus rustig doorgaan met zijn procedure. Sterker nog, dit is gewenst. De deur zou anders worden opengezet tot een nieuw middel om ontslagprocedures te vertragen. Zoals bekend worden de GAB's momenteel met betrekking tot de behandelingsduur extra kritisch gevolgd.

Het is wel zo dat de directeur GAB op basis van het ontslagbeleid niet kan toestaan dat er bij ontslag wordt gediscrimineerd. Om dit te bepalen kan een uitspraak van de Commissie Gelijke Behandeling als die nog vóór het moment van de beslissing valt, hem helpen. Erop wachten hoeft hij evenwel niet...'

De minister deelde mij mede de hierboven weergegeven mening te delen. Voorts liet hij mij het volgende weten:

'...Indien vrouwen in strijd met art. 1637ij BW zouden worden ontslagen resteert inderdaad slechts de mogelijkheid van een kennelijk onredelijk ontslagprocedure ex art. 1639t BW. De wetgever heeft met opzet niet voor een nietigheidssanctie gekozen.

Voor zover werkneemsters van oordeel zijn dat zij in strijd met art. 1637ij BW (de Wet Gelijke Behandeling) (zullen) worden ontslagen, kan overigens wel via de burgerlijke rechter gebruikmaking door de werkgever van eventueel verleende ontslagvergunning worden voorkomen door middel van een rechterlijk verbod om ontslag te verlenen. (...)

Ik acht dit een meer verantwoorde oplossing dan de directieuren GAB te instrueren dat de ontslagprocedures dienen te worden opgeschort totdat de Commissie Gelijke Behandeling, doorgaans na geruime tijd, met een uitspraak komt. Een uitspraak die overigens ook kan inhouden dat de wet naar het oordeel van de Commissie, niet overtreden wordt. Dit zou met name bij ontslagkwesties op grond van bedrijfseconomische problemen onverantwoorde gevolgen kunnen hebben...'

Mr. B. deelde mij mede het standpunt van de minister niet te delen. Hij acht de verwijzing naar de burgerlijke rechter door de minister strijdig met het beleid van de overheid dat tot doel heeft de po-

sitie van de vrouw op de arbeidsmarkt te verbeteren. Daarnaast is hij van mening dat een discriminatoir ontslag niet louter een kwestie is, die de werkgever en de werknemer aangaat; de directeur van het GAB heeft bij de beoordeling van de ontslagvergunningaanvraag zich rekenschap te geven van de wettelijke bepalingen en te onderzoeken of afgifte van een vergunning niet in strijd is met zulk een bepaling. (...)

Voorts wijst mr. B. erop dat klagsters via een kort-gedingprocedure getracht hebben de ontslagaanvraag op te schorten. De president van de rechtbank heeft deze vordering echter afgewezen. Deze oordeelde dat, om te kunnen vaststellen of de selectiecriteria ten aanzien van iedere individuele werknemer juist zijn gehanteerd een grondig onderzoek nodig is van een zodanige omvang dat een kort-gedingprocedure zich daarvoor niet leent. Volgens mr. B. verwijst de minister naar de rechter, terwijl de rechter op zijn beurt naar de directeur GAB verwijst. Klagsters krijgen zijns inziens zo geen gelegenheid hun belangen ten volle te behartigen. (...)

Naar de mening van de minister weegt de enkele omstandigheid dat de Commissie om een zienswijze is gevraagd zonder nadere adstructie niet op tegen het belang van de overige betrokkenen bij een tijdige beslissing. De Commissie heeft in deze kwestie op 7 mei 1984 uitspraak gedaan. Zij was van mening dat de werkgever zich schuldig heeft gemaakt aan discriminatie van vrouwen door bij de reorganisatie ontslag aan te vragen voor alle acht vrouwen in de productie-afdeling. Er was daarbij weliswaar geen sprake van directe discriminatie maar door de inzetbaarheid en het aantal dienstjaren als selectie criterium voor ontslag te nemen, zijn de vrouwen indirect benadeeld, aldus de Commissie.

(...)

Overwegingen en oordeel

De advocaat van klagsters meende dat

de door de werkgever aangevoerde ontslagmotieven niet het ontslag van zijn cliënten konden rechtvaardigen. Indien zij zouden worden ontslagen zou er naar zijn mening namelijk sprake zijn van een discriminatie van vrouwen ten opzichte van mannen. De advocaat van klaagsters is van mening dat de directeur om te kunnen beoordelen of er daadwerkelijk sprake was van discriminatie, de procedure had moeten opschorten totdat de Commissie Gelijke Behandeling haar zienswijze hieromtrent kenbaar had gemaakt. De directeur van het GAB heeft het verzoek om opschorting afgewezen. Ik ben van mening dat hij onzorgvuldig heeft gehandeld in zijn afwijzing van dit verzoek. Ik overweeg daarbij dat de directeur terwille van een zorgvuldige afweging van deze belangen had moeten nagaan hoe hij zich een oordeel over de vermeende discriminatie kon vormen. Mogelijk was de directeur na dergelijk onderzoek tot de conclusie gekomen dat er sprake was van conflicterende belangen van partijen. Dan was het aan hem geweest hierin een zorgvuldige afweging te maken, welke de basis en motivering van zijn beslissing had moeten vormen. Hij heeft echter slechts op grond van de naar zijn oordeel algemeen geldende overweging, dat opschorting ongewenst is vanwege het economisch belang van aanvragers, het verzoek afgewezen. Door het verzoek af te wijzen zonder nader onderzoek, heeft de directeur naar mijn oordeel onvoldoende rekening gehouden met de belangen van klaagsters. Ik ben dan ook van mening dat het administratief orgaan zich in deze aangelegenheid jegens klaagsters niet behoorlijk heeft gedragen.

Aanbeveling

De directeur is in zijn handelen gesterkt door de vanuit het Ministerie aan de hoofdinspecteur-directeur in de provincie gegeven aanwijzing. Deze aanwijzing heeft hetzelfde algemene karakter als de afwijzing van de directeur GAB.

Gaarne geef ik de minister in overweging te bezien of hij deze aanwijzing van algemene aard — in principe een afwijzing tot opschorting bevattend — kan vervangen door één waarin wordt aangegeven welke overwegingen een rol moeten spelen voordat een besluit met betrekking tot opschorting wordt genomen.

Gewonnen en toch verloren

Deze sombere conclusie trekt Sjeff van Bokhoven in zijn bespreking van de zaak Van Dam in NEMESIS 1985, nr. 3, pag. 112-120. Golfkartonfabriek Van Dam B.V. te Helmond met 160 produktiemedewerkers moet inkrimpen. Wegens reorganisatie worden ontslagvergunningen gevraagd voor de zeven vrouwelijke produktiemedewerkers. De door de werkgever gehanteerde selectiecriteria zullen ertoe leiden dat er na de reorganisatie geen vrouwelijk produktiepersoneel meer is.

De directeur van het GAB is niet bereid de procedure op te schorten tot de Commissie Gelijke Behandeling haar zienswijze kenbaar heeft gemaakt. In kort geding wordt een verbod voor Van Dam B.V. geëist om gebruik te maken van de ontslagvergunningen. De Rechtbank wijst af, maar het Hof wijst toe, K.G. 715/83 d.d. 17 april 1984. Het Hof gebiedt intrekking van de ontslagvergunningsaanvraag c.q. (indien het arrest te laat is) verbiedt Van Dam gebruik te maken van de verkregen ontslagvergunningen totdat de Commissie Gelijke Behandeling haar zienswijze heeft gegeven. De Commissie is van mening dat de werkgever zich schuldig heeft gemaakt aan discriminatie van vrouwen en wel indirect door de inzetbaarheid en het aantal dienstjaren als selectie criterium voor ontslag te nemen. De werkgever heeft na deze procedure alle vrouwen teruggenomen.

De vrouwen hebben gelijk gekregen van het Hof, van de Commissie en nu ook van de Nationale Ombudsman. Maar de last van een procedure tegen discriminatoir ontslag heeft ertoe geleid dat bijna alle vrouwen toch uit het productieproces zijn verdwenen.

De Nationale Ombudsman is van mening dat de directeur van het GAB onzorgvuldig heeft gehandeld. Terwille van een zorgvuldige afweging van deze belangen had deze moeten nagaan hoe hij zich een oordeel over de vermeende discriminatie kon vormen. Het is heel merkwaardig dat zowel het Ministerie als de Ombudsman spreken van belangenafweging. De directeur van het GAB merkt in zijn schrijven op dat hij niet kan toestaan dat er bij ontslag wordt gediscrimineerd. Maar als het te lang gaat duren om dat vast te stellen, dan moeten er kennelijk belangen worden gewogen en wegen de economische belangen zwaarder dan de wettelijke bepalingen die in acht moeten worden genomen. De vraag die vervolgens rijst is *hoe* de directeur van het GAB zich een oordeel over de vermeende discriminatie moet vormen. De Nationale Ombudsman geeft daar geen antwoord op. De advocaat van de klaagsters wel, namelijk wachten op de zienswijze van de Commissie Gelijke Behandeling. Nu is bekend dat de genoemde Commissie niet in staat is snel haar zienswijze te geven.

Daardoor worden aan de directeur van het GAB alle argumenten in handen gegeven om niet te hoeven wachten op de Commissie. De enige oplossing hiervoor zou zijn dat er een spoedvoorziening wordt gecreëerd, zodat in zaken waarin niet al te lang kan worden gewacht wel snel een zienswijze van de Commissie kan worden gevraagd. Naar het zich laat aanzien zal er echter met de komende reparatiewetgeving weinig veranderen aan de werkwijze van de Commissie. Mocht dat inderdaad zo zijn, dan kan de Commissie beter worden opgeheven, omdat de Commissie nu vanwege de lange behandelingsduur veelal functioneert als een extra schijf met weinig redement voor de meeste procedures. De Nationale Ombudsman heeft ook een aanbeveling voor de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid opgenomen. De minister zou moeten bezien of de aanwijzing van aan de directeurs van het GAB — in principe

afwijzing tot opschorting bevattend — kan worden vervangen door één waarin wordt aangegeven welke overwegingen een rol moeten spelen voordat een besluit met betrekking tot opschorting wordt genomen. Zal deze aanbeveling ergens toe leiden? De aanbeveling is op zijn zachtst gezegd weinig concreet geformuleerd. Is het overigens gewenst dat de directeur van het GAB zich hierin gaat verdiepen? Ik ben het met de advocaat van klaagsters eens waar deze stelt dat vraagstukken met betrekking tot discriminatie in het arbeidsproces uitermate ingewikkeld zijn en een bijzondere kennis vergen. De directeur van het GAB is hier niet voor toegerust. De opmerking van de directeur GAB te Helmond die erop neerkomt dat het niet gewenst is de procedure op te schorten omdat anders de deur zou worden opengezet naar een nieuw middel om ontslagprocedures te vertragen, doet mij het ergste vrezen.

Het ziet er naar uit dat het kort geding het belangrijkste wapen blijft in de strijd voor gelijke behandeling: dagvaarding van de werkgever om de ontslagaanvraag in te trekken, dan wel geen gebruik te maken van een eventueel te verkrijgen ontslagvergunning (K.G. Arnhem, 28 februari 1985, nr. 19 994; K.G. Den Bosch, 17 april 1984, rolnr. 715/83). Om te voorkomen dat een dergelijke vordering door de President van de Rechtbank het karakter van een voorlopige maatregel in het kader van een kort geding wordt ontzegd (K.G. Den Bosch, rolnr. 274/83) zou deze voorziening kunnen worden gevraagd voor zolang de kantonrechter in een bodemgeschil, waarbij een verbod tot ontslag wordt gevraagd omdat het ontslag discriminatoir is, nog niet met kracht van gewijsde heeft beslist. (Vergelijk *Nemesis* 1985, nr. 3, pag. 112-120.) De zwakke sanctivering van de Wet Gelijke Behandeling wordt daardoor enigszins ongedaan gemaakt.

Len Andringa

Vermogensrecht in de buitenhuwelijkse relatie

Twee recente uitspraken van de Hoge Raad hebben het relatievermogensrecht verder gestalte gegeven. Afgezien van de algemene regels van het vermogensrecht gelden op dit terrein immers geen wettelijke regelingen. De niet-gehuwde partners zijn vrij hun vermogensrechtelijke relatie zelf gestalte te geven in een overeenkomst. Dit dient bij voorkeur schriftelijk te geschieden in verband met mogelijke bewijsproblemen. Veel samenwoners laten echter na duidelijke afspraken te maken. Ontstaan er problemen dan zoekt de rechter vaak een oplossing door een stilzwijgende afspraak aan te nemen of door het huwelijksvermogensrecht analoog toe te passen. En juist dit laatste kan niet altijd de bedoeling van partijen zijn geweest... In deze kroniek wil ik twee aspecten van deze problematiek aan de orde stellen: het bestaan van een onderhoudsplicht en een vermogensgemeenschap tussen de partners.

Onderhoudsplicht

Op 9 januari 1987 (RvdW 17) heeft de Hoge Raad bepaald dat samenwonen op zichzelf geen onderhoudsplicht schept, ook al neemt de overheid in art. 5 ABW wel het bestaan van een feitelijk onderhoud aan. Met deze uitspraak wordt het oordeel van de Rechtbank Leeuwarden van 31 januari 1985 (NJ 1985, 728) in een vergelijkbare procedure bevestigd (zie *Nemesis* 1984/5 nr. 5, pag. 246 e.v.). De onderhavige uitspraak — waarin overigens de man een beroep deed op de onderhoudsplicht van de vrouw omdat de Gemeentelijke Sociale Dienst hem slechts een volstrekt ontoereikende uitkering wilde verstrekken — is dus niet erg opzienbarend. Wel is vermeldenswaard dat de partners in dit geval waren overeengekomen beiden de helft te zullen bijdragen

in de kosten van de huishouding. Er was dus sprake van een uitdrukkelijke overeenkomst tot samenwoning, zij het met een beperkte strekking. De Rechtbank Leeuwarden motiveerde destijds haar beslissing tot afwijzing van de onderhoudsplicht mede op het ontbreken van een stilzwijgende samenwoningsovereenkomst. Nu is dus duidelijk dat uit een dergelijke overeenkomst geen onderhoudsverplichting kan worden afgeleid. Wil er sprake zijn van een onderhoudsplicht dan zal deze uitdrukkelijk overeengekomen moeten worden.

De positie van de samenwonende partner die zijn baan verliest is dus nog slechter dan de positie van een gehuwde partner in dergelijke omstandigheden. Het is weliswaar mogelijk deze positie contractueel te verbeteren door een onderhoudsplicht vast te leggen, maar dan begint de regeling al snel op het huwelijkscontract te lijken. Het is niet mogelijk financieel-economische onafhankelijkheid door middel van een samenlevingscontract vast te leggen indien een van beide partners niet beschikt over voldoende eigen middelen van bestaan. Uiteraard is zo'n afspraak intern wel geldig, maar de overheid is hier niet aan gebonden. Er wordt dus nog steeds met twee maten gemeten — in het privaatrecht bestaat geen onderhoudsplicht, maar de Bijstandswet hanteert het begrip economische eenheid. Samenwoners die niet beiden buitenshuis werken krijgen op deze wijze de huwelijkse norm van de onderhoudsplicht opgedrongen.

Vermogensrechtelijke gemeenschap

Op 16 januari 1987 heeft de Hoge Raad beslist (RvdW 25) over de vraag of tussen samenwoners enige gemeenschap van goederen kan bestaan als een daartoe strekkende schriftelijke overeenkomst ontbreekt. De casus luidde als volgt: man en vrouw hebben enige jaren samengewoond zonder enig schriftelijk contract.

Na het overlijden van de man heeft de vrouw als gemachtigde het tegoed van de spaarrekening, die ten name van de man stond, opgenomen. De ouders van de man vorderen nu ondermeer dat de vrouw het saldo van de spaarrekening aan hen afgeeft nu zij de enige wettige erfgenamen zijn van de man. De vrouw voert verweer door te stellen dat tussen haarzelf en de man 'een gemeenschap' heeft bestaan, ook al beschikte ieder over afzonderlijke bank- of girorekeningen, dit reeds op grond van het feit dat zij elk bepaalde kosten van de huishouding voor hun rekening namen.

De Hoge Raad oordeelt dat een samenleving als zodanig en het gezamenlijk dragen van de kosten daarvan, niet reeds leidt tot een vermoeden van een gemeenschap. Beslissend is wat de partners dienaangaande — uitdrukkelijk of stilzwijgend — zijn overeengekomen. De enkele omstandigheid van het gebruik van gescheiden rekeningen sluit niet uit dat er tussen hen een gemeenschap van vermogensbestanddelen kan hebben bestaan. De Hoge Raad vernietigt het arrest van het Hof Amsterdam en verwijst de zaak naar het Hof Den Haag om te onderzoeken of er tussen man en vrouw een uitdrukkelijke of stilzwijgende overeenkomst heeft bestaan, krachtens welke de saldi van de ten name van de man staande rekeningen aan hen beiden te zamen toebehoorden.

De contractsvrijheid van samenlevingspartners strekt zich dus ook uit tot het vormen van gemeenschappelijk vermogen. De Hoge Raad sluit hier aan bij de opvattingen in de literatuur (Asser-De Ruyter-Moltmaker II, pag. 262; Pitlo-Van der Burght, pag. 340). De Hoge Raad bepaalt echter dat ook een stilzwijgende overeenkomst een beperkte gemeenschap kan doen ontstaan. Het lijkt me dat hier de huwelijksnorm (gemeenschap van goe-

deren bij gebreke van andersluidende regeling) ten onrechte op niet-gehuwde partners wordt toegepast.

Uitgangspunt voor het vermogensrecht voor buitenhuwelijkse relaties dient een systeem van gescheiden vermogens te zijn. Een stilzwijgende afspraak zal daarom in zijn algemeenheid niet tot het ontstaan van een gemeenschap leiden. In bepaalde omstandigheden zal daar wel aanleiding toe kunnen zijn, bijvoorbeeld in geval van een stilzwijgende middellijke vertegenwoordigingsbevoegdheid. Wellicht kan ook het verstrekken van een gemachtigde pas, zoals in casu aan de vrouw, als zo'n bijzondere omstandigheid gelden. In dit geval was het aannemen van een gemeenschap gunstig voor de vrouw, maar in veel samenlevingssituaties zal dat anders zijn. Als voorbeeld kan daartoe dienen de hiervoor genoemde casus die leidde tot het afwijzen van een onderhoudsverplichting.

Eens te meer blijkt dat in emotionele verhoudingen de juridische aspecten vaak worden vergeten, met alle ongelukkige en ongewilde gevolgen van dien. Dit leidt in de praktijk tot 'hineininterpretieren' door de rechter en bovendien tot de roep om regelend optreden door de wetgever. In de huidige politieke constellatie zal een wettelijke regeling vermoedelijk het uitbreiden van de huwelijkse norm op de buitenhuwelijkse samenlevingsvormen ten gevolge hebben (vgl. de voorstellen van het CDA in het rapport 1 + 1 = Samen, besproken in Nemesis 1987, nr. 1, pag. 40-42). Het is jammer dat zoveel mondig samenlevingspartners hun contractsvrijheid ongebruikt laten en zo wellicht voor de toekomst verspelen.

Wendelien Elzinga

Bijstandsbesluit Zelfstandigen strijdig met nieuwe Richtlijn

Een Richtlijn voor de toepassing van het beginsel van gelijke behandeling voor zelfstandig werkende vrouwen en mannen, die in het tweede actieplan ter bevordering van gelijke kansen voor de vrouw al is aangekondigd (vergelijk Elies Steyger, *Wat de EG in petto heeft*, *Nemesis* 1986, nr. 6, pag. 267), is nu verschenen. (Richtlijn nr. 86/613 EEG, PB. L 359/56, 19 december 1986.) De bedoeling van de Richtlijn is het opheffen van verschillen tussen de lidstaten op dit punt, via het nader tot elkaar brengen van de wetgevingen. De Richtlijn is van toepassing op zelfstandigen, landbouwers, beoefenaars van vrije beroepen en hun meewerkende echtgenoten. Kortom, op een ieder die voor eigen rekening, en niet in loondienst werkt.

De Richtlijn verplicht de lidstaten alle bepalingen voor zelfstandigen die in strijd zijn met Richtlijn 76/207, de Richtlijn die ziet op de gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen, en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden (PB. 1976, L39, pag. 40; zie ook: *Nemesis* 1986 nr. 3, pag. 130 e.v.) op te heffen, met name waar het gaat om het oprichten, vestigen of uitbreiden van een onderneming, met inbegrip van de financiële faciliteiten. De Richtlijn stelt dat ook andere vormen van werkzaamheden van zelfstandigen hieronder moeten worden begrepen, waaruit valt op te maken dat het niet de bedoeling is dat het ondernemingsbegrip naar nationaal recht wordt uitgelegd. Daar waar over onderneming wordt gesproken, wordt een breder scala aan activiteiten bedoeld.

Voorts moeten bepalingen, die een vennootschap tussen echtgenoten aan verdergaande voorwaarden binden dan een vennootschap tussen niet-echtgenoten, verdwijnen.

Daarnaast komt een verplichting van de lidstaten om meewerkende echtgenoten de mogelijkheid te bieden zich vrijwillig bij een stelsel van sociale zekerheid aan te sluiten, wanneer zij geen bescherming genieten uit hoofde van een stelsel van sociale zekerheid, waarvoor de zelfstandige in aanmerking komt. Voor deze aansluiting mag dan wel een eigen bijdrage worden gevraagd.

Consequenties voor de Nederlandse wetgeving

Wat de vennootschapsbepalingen aangaat, behoeven geen veranderingen in de wetgeving te worden aangebracht. Noch de vennootschap onder firma, noch de maatschap is voor echtgenoten aan strengere voorwaarden onderworpen dan voor niet-echtgenoten. Ook ten aanzien van de sociale zekerheid zullen voor zelfstandigen geen veranderingen noodzakelijk zijn.

Interessanter voor Nederland is het eerste verbod, namelijk waar het gaat om oprichting, uitbreiding dan wel vestiging van een onderneming. Op deze punten wordt in de Nederlandse wetgeving niet gediscrimineerd. Het aardige van de bepaling zit hem echter in het staartje: 'met inbegrip van financiële faciliteiten'. Bij deze laatste zinsnede gaat het niet alleen om kredietverlening en subsidie door banken, maar ook door de overheid zelf. Dat wetgeving die banken toestaat te discrimineren bij kredietverlening niet mag, zal duidelijk zijn. Maar ook en vooral kredietfaciliteiten van de overheid voor startende ondernemers zullen nog eens kritisch onder de loep moeten worden genomen.

Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de nieuwe, op de Algemene Bijstandswet geënte, Bijstandsbesluit Zelfstandigen (ingevoerd 1 januari 1987, Stb: 544). Naast regelingen voor reeds werkzame zelfstandigen bevat dit besluit ook een regeling voor hen die een onderneming willen starten (art. 24

Bijstandsbesluit Zelfstandigen). Deze regeling die overigens gelijk is aan de startersregeling in de Rijksgroepsregeling zelfstandigen, die aan het Bijstandsbesluit vooraf ging, maakt het voor starters zonder eigen middelen mogelijk een beroep te doen op een krediet tot ten hoogste f 25.000,- en, als dat noodzakelijk is, op inkomensuppletie tot bijstandsniveau voor ten hoogste anderhalf jaar, dit om de starter ruimte te geven zijn onderneming rendabel te maken. De regeling hanteert echter een kostwinnersbegrip :de regeling is niet van toepassing op starters waarvan de partner over een zodanig inkomen beschikt dat daaruit de noodzakelijke kosten van het bestaan kunnen worden bestreken. Hoewel de regeling sex-neutraal is geformuleerd, werkt deze niet-temin materieel discriminerend ten aanzien van vrouwen. Veel vrouwen die een onderneming willen starten hebben nu eenmaal een partner met inkomen en komen dus niet in aanmerking voor zowel inkomensuppletie als het krediet. Gezien de systematiek van de Bijstandswet is het niet in aanmerking komen voor een aanvulling op het inkomen niet onlogisch. Ik meen echter dat dat voor het krediet anders ligt. Tenslotte is niet iedere partner die over een inkomen beschikt ook in staat of bereid krediet te verlenen. De discriminerende werking van de regeling is overigens door de regering zelf toegegeven (*Vergelijk Nota (her)intredende vrouwen, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, juli 1986, pag. 73-74 over de Rijksgroepsregeling Zelfstandigen die overigens een gelijke regeling behelsde*). Bij de totstandkoming van deze regeling heeft het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid het standpunt ingenomen dat de Wet waarop deze regeling is geënt tot dusver niet wordt geacht onder

enige Europese richtlijn te vallen. Tegen deze redening valt echter in te brengen dat dat eventueel zou kunnen gelden voor zover deze richtlijnen zien op sociale zekerheid. Het Bijstandsbesluit valt voor zover het kredietverlening betreft volgens mij wel onder de werking van Richtlijn 86/613, en dat zou kunnen betekenen dat een materieel discriminerend kostwinnersbegrip uit de regeling verwijderd moet worden, waar het om kredieten gaat. Dit geldt nog sterker door de in de Richtlijn opgenomen verwijzing naar art. 2 lid 1 van Richtlijn 76/201, waarin iedere vorm van discriminatie wordt uitgesloten, ook indirecte door verwijzing naar echte-lijke staat of gezinssituatie.

Naast het bovenstaande legt de Richtlijn de lidstaten ook nog enkele onderzoeksverplichtingen op. Het gaat hier met name om de mogelijkheid tot erkenning van het werk van de meewerkende echtgenote, en mogelijkheden voor zelfstandig werkende vrouwen die hun werk moeten onderbreken wegens zwangerschap en moederschap om in aanmerking te komen voor uitkeringen in het kader van de sociale zekerheid, en aanspraak te maken op vervangingsdiensten tijdens die periode. Met de aangekondigde regeling voor zwangerschapsverlof in het achterhoofd, kan men zeggen dat met name op het laatste terrein in Nederland nog heel wat onderzoek verricht zal moeten worden.

De termijn van de Richtlijn loopt af op 30 juni 1989, alleen voor wijziging van het vennootschapsrecht is de termijn twee jaar langer. Na deze periode bestaat de kans dat een aantal van de verplichtingen van de Richtlijn rechtstreeks gaan werken.

Elies Steyger

Arbeidsloon vrouwelijke gedetineerden

Vrouwelijke gedetineerde procedeerde

In Nemesi 1985 nr. 7 werd in deze rubriek bericht over het arbeidsloon van vrouwelijke gedetineerden in de gevangenis te Maastricht, waar de loonregeling langgestrafte gedetineerden niet wordt toegepast. Op 6 april 1979 was deze loonregeling wel van toepassing verklaard op de vrouwelijke gedetineerden in de P.I.V. 'De Singel' te Amsterdam.

Een vrouwelijke gedetineerde in Maastricht, spande een kort geding aan tegen de Staat om evenals de vrouwelijke gedetineerden in Amsterdam het langgestraftenloon te ontvangen. Deze eis werd tot bij het Hof Den Haag toe afgewezen, (Hof Den Haag 31 oktober 1985, gepubliceerd in P.I. 1986/2 nr. 46), met de motivering dat een *algemene* loonregeling voor langgestraften niet bestaat — ondanks het feit dat het bestaan van een algemene regeling in de procedure door de staat werd erkend! — en dat dit uitsluitend een loonregeling is die wordt toegepast in gevangenis voor langgestraften. Langgestraften die in andere inrichtingen verblijven zouden daarom hiervoor niet in aanmerking komen.

Tot nu toe is er nog geen differentiatie in de bestemming van de P.I.V. 'De Singel' en de inrichting voor vrouwen in Maastricht, hetgeen betekent dat geen van de twee gevangenis een officiële bestemming (art. 21 Beginselenwet gevangeniswezen) heeft als gevangenis speciaal voor langgestrafte vrouwen. Ook Maastricht is een gevangenis voor langgestrafte vrouwen. (Zie W.H.A. Jonkers, *Het Penitentiair Recht* deel VIII, pag. 315 en de Brief van 27 maart 1980, nr. 11/380 aan de directeur van de Gevangenis en Huis van Bewaring te Maastricht P.I. 1981/1 nr. 2). Het Hof overwoog, dat ook al zou de stelling, dat de P.I.V. 'De Singel' dé gevangenis voor langgestrafte vrouwen is, onjuist

zijn, dit nog niet zou kunnen leiden tot vernietiging van het bestreden vonnis, omdat voldoende aannemelijk was geworden dat langgestrafte vrouwen in beginsel in de P.I.V. 'De Singel' worden geplaatst en alleen bij plaatsgebrek aldaar naar Maastricht gaan. Cassatie is niet ingesteld omdat het in casu een feitelijke vaststelling van het Hof betrof.

Het resultaat van de gevoerde procedure is onbevredigend, met name omdat er zich maar weinig gelegenheden voordoen waarin dit soort zaken — welke niet via de beklagregeling aangepakt kunnen worden — kunnen worden uitgeprocedeerd. Veel penitentiaire regelingen kunnen jarenlang gehandhaafd worden doordat gedetineerden hetzij niet op de hoogte zijn van hun mogelijkheden via een procedure tegen de staat hun rechtspositie te verbeteren, hetzij geen brood zien in een procedure waarbij een eventueel resultaat als mosterd na de maaltijd komt, dat wil zeggen als zij weer vrij zijn.

Het is bovendien maar zeer de vraag of het voorlopige standpunt van het Gerechtshof te Den Haag in een bodemprocedure stand zou kunnen houden, nu in verband met het *cellentekort* nog voortdurend langgestrafte vrouwen in Maastricht worden ondergebracht.

Kosten van weekendverlof

Dezelfde vrouw heeft nog een procedure gevoerd met meer resultaat. Sedert 1979 kunnen vrouwen die daarvoor in verband met de duur van de nog resterende gevangenisstraf in aanmerking komen voor de zogenaamde H.O.I.-regeling (Half Open Inrichting) en de P.O.I.-regeling (Penitentiair Open Inrichting).

Bij de H.O.I.-regeling komt men in aanmerking voor één weekendverlof per vier weken en de P.O.I.-regeling houdt een wekelijks weekendverlof in. In het kader van de H.O.I.-regeling wordt door het Ministerie van Justitie f 25,- bijgedragen

in de reiskosten, bij de P.O.I.-regeling worden alle reiskosten boven de f 5,- vergoed. Voor verblijfkosten wordt f 12,50 per weekend vergoed. In veel gevallen is deze vergoeding bij lange na niet kostendekkend, terwijl niet van gedetineerden kan worden gevergd dat zij van hun arbeidsloon — ongeveer f 30,- voor kortgestraften per week en ongeveer f 50,- voor langgestraften per week — een bedrag reserveren voor de weekendverloven. Het Ministerie van Justitie weigert extra kosten te vergoeden. In 1978 is gepoogd via de Algemene Bijstandswet reiskosten vergoed te krijgen. De Kroon overwoog bij K.B. van 15 juli 1980 nr. 84, P.I. 1983 1983 nr. 36, als volgt: 'overwegende, dat de kosten het uitvloeisel zijn van een — als nieuwe beleidsontwikkeling — ten aanzien van gedetineerden getroffen experiment, dat aanvankelijk een beperkte omvang had, doch intussen op breder gebied toepassing vindt; dat hieruit volgt, dat, hoewel de ingediende aanvraag formeel ten behoeve van H.B. is gedaan, deze als een voorloper is te beschouwen van een onbekend aantal andere gevallen, waarin zich gelijke omstandigheden voordoen;

dat voor de toepassing van de ABW, met name van art. 1, bepalend is of de kosten in de concrete situatie voor de individuele persoon noodzakelijk zijn te achten; dat zodanige noodzaak niet zonder meer volgt uit het feit, dat op enig beleidsterrein een nieuwe ontwikkeling wordt ingeslagen, doch dat uit het experimentele karakter van deze in bredere kring ingezette ontwikkeling veeleer het tegendeel moet worden afgeleid;

dat, mede met het oog op de belangen der betrokken personen verwacht mag worden, dat een experiment als hier bedoeld niet eerder wordt begonnen dan nadat met name voor de financiële gevolgen hetzij binnen het voor gedetineerden geldende regime van wettelijke bepalingen dan wel in het kader van subsidieverlening aan reclasseringsverenigingen een voorziening is getroffen.' De Kroon meent dat ook art. 1 van de ABW niet als alterna-

tieve financieringsbron in aanmerking komt.

De gedetineerde in Maastricht die over haar arbeidsloon procedeerde had in 1984 bijstand aangevraagd bij de gemeente Amsterdam voor de kosten van het weekendverlof tijdens haar detentie. Zij was voogdes over haar twee kinderen die in Amsterdam verbleven. In eerste instantie werd de aanvraag afgewezen op grond van de overweging dat in het algemeen geen bijstand kan worden verleend in de kosten welke voortvloeien uit en samenhangen met uit oogpunt van resocialisatie door het Ministerie van Justitie getroffen maatregelen, aangezien zulks nauw samenhangt met de aan dit Ministerie opgedragen zorg voor gedetineerden.

Na ingediend bezwaar beslisten B & W van de Gemeente Amsterdam (beschikking van 24 mei 1985, nr. 1.842.53/48020 SZ 1984) 'dat de reiskosten en de kosten van levensonderhoud van bezwaarde tijdens de weekendverloven een uitvloeisel zijn van een door het Ministerie van Justitie ten aanzien van gedetineerden getroffen experiment;

dat met name op grond van en analoog aan het Koninklijk Besluit van 15 juli 1980, nr. 84, adviesnr. 4149/80, als uitgangspunt dient te gelden, dat deze kosten niet behoren tot de noodzakelijke kosten van het bestaan in de zin van de Algemene Bijstandswet, en derhalve in beginsel niet voor bijstandsverlening in aanmerking komen.' In verband met de bijzondere omstandigheden van het geval, met name het noodzakelijke contact met de kinderen gedurende de detentieperiode en het ontbreken van voldoende financiële middelen, c.q. voorzieningen, kende B & W van Amsterdam met toepassing van art. 1 van de ABW toch een bijstandsuitkering voor de reiskosten en de kosten van levensonderhoud gedurende de weekendverloven toe.

Wellicht dat vrouwen in soortgelijke situaties zich op deze beschikking kunnen beroepen.

Ik ben overigens van mening dat de stelling dat het bij weekendverloven nog

steeds om een experiment zou gaan, ruim acht jaar nadat de weekendregeling is ingevoerd, niet meer kan standhouden.

De Kroon was van mening in bovengemeld KB dat de financiële gevolgen van de weekendverlofregeling vooral door het

Ministerie van Justitie had behoren te worden geregeld. Dan wordt het dus hoog tijd!

Taru Spronken

Opricht: sectie 'Vrouwen en Politiek' van de Nederlandse Kring voor de Wetenschap der Politiek

Zomer 1986 is opgericht de sectie Vrouwen en Politiek, onderdeel van de Nederlandse Kring voor de Wetenschap der Politiek. Deze sectie wil fungeren als beroepsvereniging van vrouwelijke politicologen, dat wil zeggen onderlinge contacten en informatie-uitwisseling bevorderen en waar nodig de belangen van vrouwelijke politicologen behartigen. Tevens wil de sectie onderzoek en onderwijs op het terrein vrouwen en politiek coördineren en stimuleren.

De sectie zal minimaal twee maal per jaar bijeenkomen; in het najaar voor huishoudelijke zaken en in het voorjaar voor een inhoudelijk thema. Voorts zal de sectie een twee maal per jaar verschijnende nieuwsbrief gaan uitgeven, waarin onder meer nieuws over publicaties, benoemingen, congressen en bijeenkomsten; overzicht van de aandacht voor het studieterrein vrouwen en politiek op de universiteiten en dergelijke. Het is ook de bedoeling te bevorderen dat tijdschriften over politiek en bestuur meer aandacht aan het studieterrein vrouwen en politiek besteden.

Wie lid wil worden van de sectie of nadere informatie wil ontvangen, kan zich richten tot de secretaris van de sectie, mw. drs. M.H. Leijenaar, vakgroep politieke wetenschappen, P.N. van Eyckhof 3, 2311 BV Leiden, tel.: 071-148333, tst. 3419. De sectie richt zich behalve op vrouwelijke politicologen ook op andere vrouwen die zich interesseren voor het studieterrein vrouwen en politiek. Mannen met belangstelling voor dit terrein kunnen zich eveneens bij de sectie aansluiten.

Stichting Vrouwen Bouwen & Wonen

Congresverslag 'Buiten Gewoon Veilig'

Van het op 29 januari 1987 gehouden congres 'Buiten Gewoon Veilig' — over de vraagstelling naar ruimtelijke maatschappelijke en het tegengaan van seksueel geweld — verschijnt begin mei 1987 een verslag.

In dit congresverslag zijn alle inleidingen opgenomen, alsmede de verslagen van de werkgroepen en de gevoerde discussies.

Dit verslag, 56 (krante)pagina's, geïllustreerd, à f 10,- (exclusief verzendkosten) is te bestellen bij de Stichting Vrouwen Bouwen & Wonen, Weena 756, 3014 DA Rotterdam, telefoon: 010-4116250.

Deelnemers aan het congres krijgen dit verslag toegezonden; voor hen is het onnodig te bestellen.

Tentoonstelling 'Buiten Gewoon Veilig'

De op hetzelfde congres gepresenteerde tentoonstelling is thans beschikbaar voor verdere expositie.

Deze tentoonstelling visualiseert door middel van foto's, kaarten en een speelse vormgeving de sleutelwoorden die in de discussie over sociale veiligheid steeds terugkeren: licht, overzicht, doorzicht en (informeel) toezicht.

Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met het Amsterdams Vrouwen Netwerk, die de verhuur onder haar hoede heeft genomen.

Het adres is: Tweede van der Helstraat 2A, 1072 PC Amsterdam.

Telefoon: 020-648338 (donderdag van 14.00 tot 20.00 uur).

Flexibel werk

De Emancipatieraad vindt dat de rechtsbescherming van mensen die flexibel werk verrichten moet worden verbeterd om uitwassen tegen te gaan. Werkgevers moeten ten minste aan een aantal minimale contractvoorwaarden voldoen. Daarnaast hebben thuiswerkers, afroepkrachten en mensen met een kleine deeltijd baan volgens de Raad ook volledig recht op secundaire arbeidsvoorwaarden zoals onkostenvergoedingen, scholingsmogelijkheden en doorbetaling van vakantiedagen. Via wetgeving zal de overheid een aantal onzekerheden bij vormen van flexibele arbeidsrelaties moeten wegnemen. De Emancipatieraad schrijft dit in zijn advies over flexibele arbeidsrelaties aan de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

In het advies zet de Emancipatieraad uiteen wat hij onder flexibele arbeidsrelaties verstaat, wat de achtergronden zijn van de sterke groei van deze flexibilisering en wat de gevolgen hiervan voor vrouwen zijn. Flexibele arbeid kent vele gezichten. Het maakt nogal verschil of het gaat om de zichzelf goed verkopende freelance wetenschapper of om de thuiswerkende textielarbeidster of alphahulp in de gezinszorg. Het zijn voor het merendeel vrouwen en dan vooral uit etnische minderheden die in het slecht betaalde en slecht gegarandeerde flexibele werk terecht komen, zonder uitzicht op economische zelfstandigheid.

De Raad doet verschillende voorstellen op vooral arbeidsrechtelijk gebied die in de situatie van thuiswerkers, afroep-

krachten en deeltijdwerkers verbetering kunnen brengen. Zo is het van groot belang dat het eenderde criterium uit de Wet minimumloon verdwijnt. Daardoor moeten ook mensen die minder dan eenderde van de gangbare arbeidsduur werken betaald worden op grond van het minimumloon. Overeenkomsten die werkgevers met thuiswerkers en afroepkrachten sluiten moeten altijd schriftelijk worden aangegeven. Deze contracten behoren in ieder geval afspraken te bevatten over de minimale arbeidsduur. Voor afroepkrachten zou de arbeidsduur ten minste vijf uur per week moeten zijn. Daarmee worden nuluren-contracten in feite onmogelijk gemaakt. Een algemeen wettelijk verbod op thuiswerk vindt de Raad niet zinvol. Het effect daarvan zal zijn dat het flexibele werk verdwijnt naar het zwarte circuit.

Uit het onderzoek Arbeid op Maat dat het bureau Berenschot recentelijk heeft verricht blijkt dat de overheid zelf door haar manier van bezuinigen in de kwartaire sector een grote groei van flexibele arbeidsrelaties teweeg heeft gebracht. Ook van overheidswege zou het beleid erop gericht moeten zijn om waar mogelijk flexibele arbeidsrelaties om te zetten in reguliere contracten. Een goed voorbeeld is het aanbieden van een normaal contract aan de alphahulpen in de gezinszorg.

Het doorbreken van het starre arbeidspatroon van negen tot vijf gedurende vijf dagen per week door invoering van bijvoorbeeld verdergaande arbeidstijdverkortingen, functieroulatie en ouder-schapsverlof kan vanuit emancipatieoogpunt voordelen hebben. Deze vormen van flexibilisering binnen arbeidsorganisaties zelf kunnen het combineren van betaald en onbetaald werk gemakkelijker maken. Het zijn vormen waaraan werknemers ondermeer via de Ondernemingsraad mede gestalte kunnen geven. Deze vormen van flexibilisering komen echter nog nauwelijks van de grond. De flexibilisering via de externe arbeidsmarkt in de sfeer van thuiswerk, afroepcontracten en tijdelijk werk, waar de nadruk ligt op de economische behoefte van de werkgever, heeft daarentegen een explosieve groei doorgemaakt. Het gevaar van het klapstoel-effect — vrouwen als reserve-arbeidsters — is hierbij sterk aanwezig.

Advies Flexibilisering van Arbeidsrelaties, maart 1987.

Verkrijgbaar bij het bureau van de Emancipatieraad.

Inlichtingen over het advies geven Gausje Niemöller (voorlichter) of Ina Sjerps (wetenschappelijk medewerker). Telefoon: 070-614371.

Vrouwenrechtswinkel geopend in Rotterdam

Vanaf 8 maart 1987 kunnen vrouwen en vrouwengroepen met alle vragen op het terrein van 'vrouw en recht' terecht bij de Vrouwenrechtswinkel Rotterdam. Deze organisatie is opgericht door feministische rechtenstudentes en juristes en heeft zich ten doel gesteld de rechtsgelijkheid tussen mannen en vrouwen te bevorderen.

Hiervoor houden de vrouwen van de Vrouwenrechtswinkel zich enerzijds bezig met het kritisch volgen van wetgeving en beleid, daar waar een nadelige uitwerking op de rechtspositie van vrouwen te verwachten valt. Anderzijds helpen zij vrouwen om door middel van het recht hun situatie te verbeteren. Wanneer kunnen vrouwen en vrouwengroepen bij de Vrouwenrechtswinkel terecht?

— Op elke maandagmiddag van 12 tot 16 uur is er een telefonisch spreekuur voor alle vragen op het terrein van vrouw en recht, tel.: 010-4134413.

— Op elke maandagmorgen van 10 tot 12 uur is er een juridisch spreekuur voor slachtoffers van seksueel geweld. Het is ook mogelijk om via het telefonisch spreekuur een afspraak te maken.

Het adres van het spreekuur is: Van Vollenhovenstraat 62, bereikbaar vanaf Rotterdam C.S. met tramlijn 5.

— Er wordt op aanvraag voorlichting gegeven aan vrouwengroepen over de door hen gewenste onderwerpen op het terrein van vrouw en recht, bijvoorbeeld echtscheiding, sociale zekerheid, afroepcontracten, seksueel geweld. Alle hulp, advies en voorlichting is gratis.

Stichting Vrouwenrechtswinkel Rotterdam,
Van Vollenhovenstraat 62,
3016 BK Rotterdam.
Telefoon: 010-4134413 (maandag 12-16 uur).

Ziektekosten

De Emancipatieraad is, evenals de SER en een minderheid van de Ziekenfondsraad van mening, dat deeltijdwerkers niet uitgesloten behoren te worden van de verplichte ziekenfondsverzekering. De Raad zegt dit in een brief (februari 1987) aan de staatssecretaris van WVC in antwoord op de adviesaanvraag (van april 1986) over wijziging van de verplichte ziekenfondsverzekering. Volgens de Raad staat uitsluiting van mensen met een (kleine) deeltijdbaan haaks op het huidige overheidsbeleid, dat werken in deeltijd wil bevorderen. De regering heeft bovendien verschillende keren uitgesproken dat de rechtspositie van deeltijdwerkers geen belemmering mag zijn voor het gaan werken in deel-

tijd. Een ander aspect waarvoor de Raad in zijn brief aandacht vraagt is de positie van alleenstaanden in de ziekenfondsverzekering ten opzichte van gehuwde kostwinners. Zij betalen een gelijk premiepercentage als gehuwden waarvan de echtgenote gratis meeverzekerd is. Een systeem waarin naast de gewone premieheffing iedere volwassene verzekerde en meeverzekerde een vast bedrag betaalt is een mogelijkheid om meer evenwicht te brengen in de solidariteit tussen alleenstaanden en gehuwden. Zo'n gecombineerde procentuele en nominale premieheffing onderschrijven ook een meerderheid van de Ziekenfondsraad en een deel van de SER. Het verkleinen van het kostwinnersvoordeel in het bestaande systeem van meeverzekering is naar de mening van de Emancipatieraad ook noodzakelijk vanwege de EG-richtlijn gelijke behandeling in de sociale zekerheid. Het invoeren van de eerder genoemde nominale heffing kan daartoe een stap in de goede richting zijn.

Tweede Kamer Staten-Generaal

Gelijke behandeling

Aan de orde is de behandeling van het voorstel van rijkswet 'Goedkeuring van het op 23 juni 1981 tot stand gekomen IAO-verdrag nr. 156 (Verdrag betreffende gelijke kansen en gelijke behandeling van mannelijke en vrouwelijke arbeiders; arbeiders met gezinsverantwoordelijkheid).'

Het verdrag heeft de volgende doelstellingen: Ten eerste opheffing van bestaande achterstelling van mensen die in verzorgende zin verantwoordelijkheid dragen voor kinderen en andere familieleden. Ten tweede gelijkheid tussen mannen en vrouwen op het terrein van arbeid.

Het verdrag is vooral beleidsbevorderend. Tegen de achtergrond van het verdrag kunnen tekortkomingen in de Nederlandse situatie worden onderkend. De verantwoordelijkheid voor het wegnemen van drempels voor het verrichten van betaalde arbeid in combinatie met gezinsverantwoordelijkheid ligt zowel bij de overheid als bij de werkgevers en werknemersorganisaties. Er dienen onder andere voorzieningen voor kinder- en gezinsopvang te worden ontwikkeld en er moet bij overplaatsing van arbeiders rekening worden gehouden met gezinsverantwoordelijkheid. Verder moet de voorlichting en educatie van het publiek worden bevorderd.

Het verdrag suggereert vrijblijvendheid. Dit heeft te maken met grote verschillen in cultureel, sociaal en economisch opzicht tussen de lidstaten. Ter evaluatie van de vorderingen die gemaakt worden bij de uitvoering van het

verdrag zal rapportage plaatsvinden aan het ILO. Het voorstel van rijkswet wordt aangenomen.

(Handelingen Tweede Kamer 1986-1987, nr. 4/18288, R1249).

Rechtswinkel Leiden vijftien jaar

In 1987 bestaat de Leidse Rechtswinkel vijftien jaar. Ter gelegenheid daarvan organiseert zij op 22 mei a.s. een dagvullend symposium, getiteld 'Enter de leemte'. Plaats: Stadsgehoorzaal, Leiden.

Onderwerp hiervan zal zijn: functie en gevolgen van de toepassing van juridische computer-adviesystemen voor de sociale rechtshulpverlening.

Kan de begin jaren zeventig geconstateerde leemte in de rechtshulpverlening weldra mede met behulp van de informatie door de belanghebbende zelf worden gevuld? Welke plaats blijft er over voor de rechtswinkels, sociaal raadslieden en dergelijke, naast de home-computer met rechtshulpfloppy? Op deze en andere actuele vragen zal tijdens het symposium door verschillende sprekers worden ingegaan, afgesloten door een forumdiscussie onder leiding van prof. mr. H. Franken.

Tevens zal een demonstratie worden gegeven van enige reeds gerealiseerde rechtshulpprogramma's en biedt de lunchpauze gelegenheid om zelf actief met deze systemen kennis te maken.

Voor verdere info: Leidse Rechtswinkel,

Ketelboetersteeg 10,

2311 TN Leiden.

Telefoon: 071-130775.

Conferentie Internationaal Recht en Vrouwen

Eind van dit jaar verschijnt in dubbele band een boek over de betekenis van het internationale recht voor de rechtspositie van vrouwen in Nederland.

Het zal bestaan uit een verzameling opstellen van een twintigtal auteurs over diverse probleemvelden, waarop het internationale recht betrekking heeft. Een tweede band bevat een verzameling van internationale instrumenten, in hoofdzaak verdragen, die voor vrouwen in Nederland van belang zijn.

Ter gelegenheid van deze uitgave wordt op 18 december 1987 een conferentie gehouden over het door het boek bestreken terrein. De conferentie wordt georganiseerd door de vakgroep Staatsrecht van de juridische faculteit van de EUR en het Nederlands Juristenblad. Zij vindt plaats op de Erasmus Universiteit Rotterdam.

September a.s. worden gegevens omtrent programma, kosten e.d. gepubliceerd.

Wie zich wil verzekeren van persoon-

lijke toezending van die informatie kan zich schriftelijk daartoe opgeven bij mr. Pauline Hoefler-Van Dongen, N.J.B. Lange Voorhout 94, 2514 EJ Den Haag.

Symposium over de opvang van zwarte vrouwen

Op 5 juni organiseren Vrouwen Opvang Centra een symposium over de hulpverlening aan zwarte vrouwen in opvanghuizen.

Doel van de dag is: inventariseren waarin de opvang van zwarte vrouwen tekort schiet, bespreken wat er veranderd moet worden, en aanbevelingen doen, gericht op beleidsverandering.

Na een aantal inleidingen 's ochtends zijn er 's middags workshops over het personeelsbeleid, de samenwerking tussen zwarte en witte medewerkers in opvanghuizen, anti-racisme, methoden van hulpverlening, en opleiding en scholing.

Het symposium is in de eerste plaats bedoeld voor medewerkers van Vrouwenopvangcentra. Blijf van m'n Lijf, Fiom, en algemene opvanghuizen. Voor overige geïnteresseerden is een beperkt aantal plaatsen beschikbaar.

Plaats: CSB-gebouw, Kromme Nieuwegracht 39 te Utrecht.

Kosten: f 17,50 (inclusief lunch).

Aanmelding: via het Landelijk Overleg Crisis- en Opvangcentra, Nieuwe Gracht 98, 3512 LX Utrecht. Telefoon: 030-316403

Farah Zadeh uit Iran: 'VluchtelingenWerk gaf me het vertrouwen in de toekomst terug'

In 1985 vluchtte Farah met haar twee maanden oude dochtertje naar Nederland. Haar man had zijn rol in het verzet tegen Khomeini al met de marteldood bekocht, en toen haar leven ook gevaar liep besloot ze het land te verlaten. Haar familie bracht geld voor de reis bij elkaar. Een levensgevaarlijk karwei, want hulp aan een 'verraadster van de Islamitische revolutie' betekent de doodstraf in Iran.

Volkomen berooid kwam Farah met haar dochtertje op Schiphol aan. VluchtelingenWerk zorgde voor een bed in een van haar opvanghuizen, kocht luiers voor haar baby en wees haar de weg naar Zuigelingenorg.

Na enige tijd kreeg Farah via een vrijwilligster van VluchtelingenWerk een flatje in de Bijlmer. Ze staat nu op eigen benen. Ze komt nog vaak bij VluchtelingenWerk langs. Omdat ze hard haar best doet om goed Nederlands te leren, en graag en veel oefent. Maar ook om-

dat ze daar kan praten over haar ervaringen in haar vaderland.

Vandaag heeft ze nog steeds verdriet, maar ook vertrouwen in de toekomst. Zonder VluchtelingenWerk was dit allemaal niet mogelijk geweest. Steun daarom VluchtelingenWerk.

De vereniging VluchtelingenWerk werd in 1979 opgericht door een aantal organisaties, die zich voordien allemaal apart inzetten voor vluchtelingen in Nederland. Door het samengaan van die organisaties werd doelmatiger gewerkt, zodat met evenveel geld méér vluchtelingen kunnen worden geholpen.

VluchtelingenWerk is georganiseerd in een groot aantal plaatselijke groepen, die voor het grootste deel bestaan uit enthousiaste vrijwilligers. Sommige van deze groepen hebben eigen opvanghuizen.

Medewerkers van VluchtelingenWerk geven onder andere Nederlandse les, zorgen voor kleren en huisraad en hebben regelmatig zéls vluchtelingen in huis.

Het lidmaatschap van de vereniging VluchtelingenWerk kost f 47,50. Leden ontvangen ieder kwartaal het tijdschrift 'VluchtelingenWerk'.

Antwoordnummer 15529, 1000 RZ Amsterdam.

OVERGENOMEN

Het Parool, 26 januari 1987

Vrouwenhandel: een fauteuil in de rosse buurt

De helft van de naar schatting 6000 prostituees in Amsterdam verblijft hier illegaal. Van deze buitenlandse vrouwen hoor je in de regel weinig tot niets: ze sluiten zich niet aan bij een belangenvereniging als De Rode Draad, doen geen aangifte van zedendelicten, slechte en/of onhygiënische werkomstandigheden, uitbuiting enzovoorts. Angst voor de vreemdelingenpolitie weerhoudt ze om op te komen voor zichzelf.

Maar soms, heel soms doorbreekt zo'n buitenlandse de angstbarrière. Zoals het Indonesische meisje dat twee weken geleden in het tv-programma Achter het Nieuws vertelde hoe ze onder valse voorwendselen naar Amsterdam werd gelokt. De beloofde rondvaart door de grachten moest wijken voor een fauteuil achter het raam.

Haar adres is geheim, evenals haar naam. De 'sexmaffia' zou haar immers iets aan kunnen doen of kunnen dwingen terug te keren naar haar 'raam' in

de rosse buurt. Adek, zoals we haar vanaf nu zullen noemen, heeft de Code verbroken: een illegaal hier verblijvende prostituee loopt niet met haar verhaal naar de politie, want die is corrupt. Haar veiligheid kan alleen gegarandeerd worden door haar 'beschermer', die daarvoor dik betaald moet worden. Als zij wegloupt, schendt zij het vertrouwen, komt zij haar 'verplichtingen' niet na.

Adek is geboren in Djakarta, in een gezin met zeven kinderen. Moeder stierf toen zij nog heel jong was. Haar plaats werd al gauw ingenomen door een andere vrouw, met wie Adek niet kon opschieten. Het gezin verhuisde naar Soerabaja, waar Adek één jaar de lagere school bezocht. Langer kon niet: het gezin leefde in armoede, iedereen moest dus werken. Met een oudere vriendin ontvluchtte Adek deze uitzichtloze en door de talrijke ruzies ellendige situatie. Op naar Djakarta, waar de vrouw een huis had.

Toen ze een jaar of zestien was, vond ze werk bij een gezin dat etenswaren langs de weg verkocht. Adek trok bij

hen — man, vrouw en zoon — in en werd al gauw beschouwd als lid van de familie. Misschien dat de aandacht die ze kreeg van een Nederlands echtpaar dat begin vorig jaar bij hen op bezoek kwam, Adek daarom niet wantrouwend maakte. De vrouw had, voordat ze met de Amsterdammer meeding, immers ook bij het gezin gewoond. Adek werd mee uit genomen, in nieuwe kleren gestoken en ten slotte, in april '86, uitgenodigd voor een vakantie in Nederland. Het vrijgeveige echtpaar betaalde haar ticket en kocht een (vervalst) paspoort, waardoor ze in één klap meerderjarig werd: als geboortjaar staat 1963 in plaats van 1968 geteekend.

Na twee dagen Amsterdam ging het al mis. 'Hij zei dat ik hem ongeveer veertigduizend gulden verschuldigd was. "Dat heb ik niet", zei ik. "Nou, dan ga je toch bij mijn vrouw werken?" Zij bleek raamprostituee te zijn, ik kreeg een raam bij haar in de steeg. Elke dag bracht en haalde hij ons. Ik mocht niet alleen over straat. Ik werkte van één uur 's middags tot één uur 's nachts. De

Nederlandse prostituées die ik leerde kennen, zeiden dat dit dubbele diensten waren. Al het geld dat ik verdiende — gemiddeld zeven- tot achthonderd gulden per dag, met uitschieters van dertienhonderd — moest ik aan hem afdragen. Ik had niets voor mezelf, als ik wat nodig had, moest ik daar om vragen'. Eind mei brak even een spannend moment aan: haar toeristenvisum was maar tot begin volgende maand geldig, wat nu? Geen nood, zei de man en kwam vervolgens met een huwelijkspartner — 'Volgens mij was die jongen ver slaafd aan drugs' — op de proppen. Maar ondanks het botenbriefje bleef ze bij het echtpaar wonen. Haar 'echtgenoot' zag ze alleen nog terug voor een bezoekje aan de vreemdelingendienst, om een verblijfsvergunning aan te vragen.

In september slaagde ze erin te ontsnappen. Hoe, wil ze niet vertellen, dat zou 'anderen' in gevaar kunnen brengen. Aangifte bij de politie deed ze pas drie maanden later, 'toen ik genoeg moed had verzameld'. Ook nam ze een advocate in de arm, mr. L. Tan van het Advokatencollectief Oud-West. Die concludeerde na gesprekken met de Amsterdamse zedenpolitie dat het om een wijdvertakte internationale handel ging. De namen van het Nederlandse echtpaar dat de achttienjarige naar Amsterdam heeft gelokt, worden ook genoemd als het gaat om de bloeiende handel in meisjes uit Thailand. Het dubieuze duo zou inmiddels weer zijn afgereisd naar Djakarta. Op zoek naar nieuwe slachtoffers?

Een woordvoester van de 'Stichting

koördinatiepunt voor actie tegen vrouwenhandel', een opvangcentrum in Utrecht dat gesubsidieerd wordt door de Directie Coördinatie Emancipatiebeleid (DCE), acht dit zeer wel mogelijk. 'Mensen die buitenlandse vrouwen naar Nederland lokken, hebben meestal vaker met dit bijltje gehakt. Er bestaat een netwerk van contacten dat nauw verwant is met de drugshandel. Contactpersonen in landen als Thailand, de Filipijnen, Colombia, de Dominicaanse Republiek spiegelen vrouwen voor dat ze in Nederland werk kunnen krijgen. Dat blijkt dan al gauw na aankomst in de prostitutie te zijn.'

'Hoogstwaarschijnlijk is het gezin in Djakarta dat het Indonesische meisje in huis nam, zo'n contact. Want het is natuurlijk niet toevallig dat de vrouw van de Nederlander die het meisje mee naar Amsterdam nam, ook bij het gezin heeft gewoond en nu in de prostitutie zit.'

Uitwijzing

Twee dagen nadat ze de Amsterdamse jeugd- en zedenpolitie haar verhaal had verteld, kreeg Adek te horen dat de minister van Justitie afwijzend had gereageerd op haar aanvraag voor een verblijfsvergunning. Advocate Tan vroeg vervolgens 'uit humanitair oogpunt' om een herziening van de afwijzing. Daarnaast stelde ze dat, hoe daar ook op zou worden gereageerd, het meisje in ieder geval in de gelegenheid moest worden gesteld de strafzaak tegen haar ronseleers mee te maken. Het Ministerie van Sociale Zaken stelde immers zelf in het onderzoeksrapport 'Vrouwenhandel'

uit 1985, dat twee op de drie zaken over vrouwenhandel worden geseponeerd. 'Uit de beschikbare gegevens kan niet worden opgemaakt wat de motieven daarvoor waren. Mogelijk spelen bewijstechnische problemen een rol. Er zijn namelijk tamelijk veel elementen nodig voor het bewijs van vrouwenhandel. Ook wordt de procesgang in het algemeen bemoeilijkt als de vrouw al het land uit is. Het zou aanbeveling verdienen als de illegaal hier verblijvende verhandelde vrouw, niet uitgezet wordt zolang haar aanwezigheid noodzakelijk is voor de gerechtelijke procedure', aldus het rapport.

Op 7 januari ontving Adek het bericht dat 'aan de indiening van het verzoek (om herziening van de afwijzing van een verblijfsvergunning — RED.) geen schorsende werking wordt verleend'. Met andere woorden: Adek moest meteen het land uit. Mr. Tan spande hierop een kort geding aan, waarin ze de President van de rechtbank vraagt alsnog de staat te verbieden Adek uit te wijzen. 'Want dat zou toch te gek zijn. Van de politie hoor ik dat elke aangifte van vrouwenhandel hard nodig is. Adek is een van de weinigen die dat heeft gedaan, en dan zou ze daarvoor worden "beloond" met uitwijzing?'

Justitie vond dat op de valreep ook 'te gek'. Vijf dagen voordat het kort geding zou dienen, kreeg mr. Tan het bericht dat Adek toch in Nederland de beslissing over haar verblijfsvergunning af mag wachten. De stand is nu 1-0 voor Adek. Maar de onzekerheid blijft.

POSITIEVE DISCRIMINATIE!

© 1987

